BEDROG

DE AS 38

DE AS

anarcho-socialisties
tijdschrift

Zevende jaargang, nr. 38 - maart/april 1979

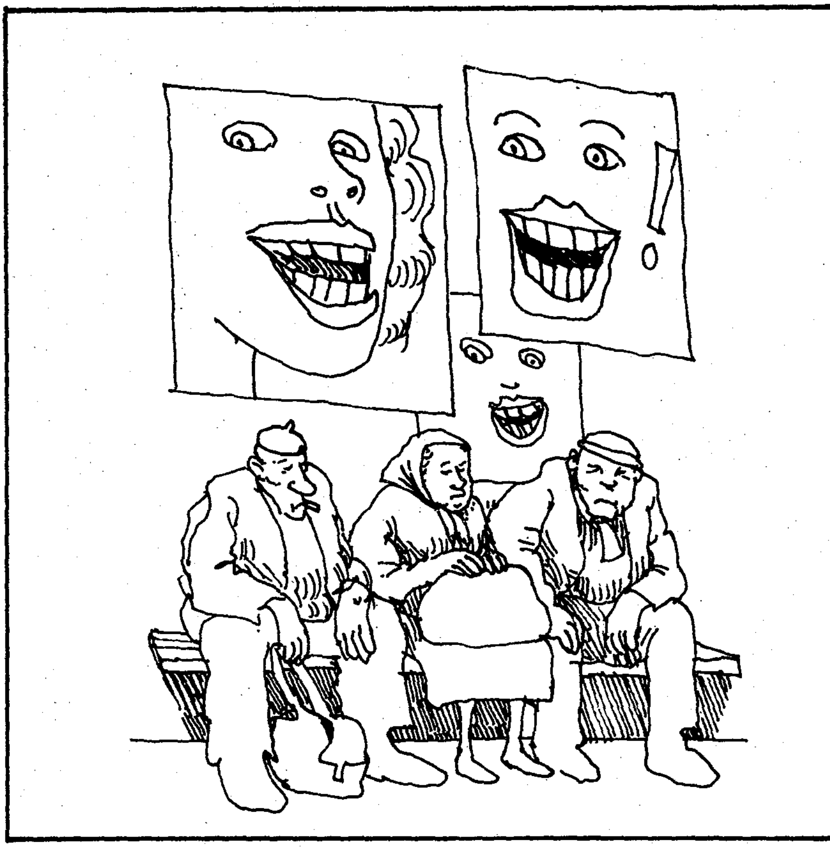
De As verschijnt vijf maal per jaar, waarvan één keer als dubbelnummer en is een gezamenlijke uitgave van Pamflet en RAM.
Jaarabonnement f. 12,50; buiten Benelux f. 18,00
Bestelling ALLEEN door storting op giro 25 53 850 van Stg. Pamflet, Amsterdam
Adreswijzigingen bij voorkeur per briefkaart, of per giro (verbeter het adres op de kaart), graag mer vermelding van de postkode.
Reklamering beslist met vermelding van de laatste betaaldatum, als aangegeven in uw giro-administratie.
Verlenging van het abonnement door tijdige betaling van de volgende jaargang (uiterlijk 15 februari).
Nieuwe abonnementen gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling.
Redaktie-adres: RAM, Stadhouderslaan 40, Rotterdam
Administratie-adres: Pamflet, postbus 3199, Amsterdam

Redaktiekollektief: Machteld Bakker, Boudewijn Chorus, Anton Constandse, Wim van Dooren, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Wim de Lobel, Simon Radius, Hans Ramaer.
Verder werkten mee: Matty Klatter, Manuel Kneepkens, Bas Moreel, Jaap Vegter (ill.)
Omslagontwerp: Taluut, Utrecht

HET GROTE EN HET KLEINE BEDROG

Potemkin, vertrouweling van de Russiese keizerin Catherina II is misschien wel de merkwaardigste bedrieger die de wereld ooit heeft gekend. Toen Catherina in 1787 een inspeksietocht door het Krimgebied maakte, had Potemkin die reis terdege voorbereid. Hij voerde de vorstin niet alleen langs jubelende menigten, die uit de verre omstreken bijeengedreven waren, langs snel opgetrokken tentenkampen, die moesten tonen dat het leger de toestand overal meester was, maar ook langs bordpapieren bouwwerken, die in de avondschemer op de kontoeren van welvarende boerendorpen leken.
Potemkins organisatoriese talent mag opmerkelijk zijn geweest, zeker zo opvallend is dat zijn groots opgezette bedrog zich tegen de keizerin richtte. Gewoonlijk immers plegen ministers niet de vorst, maar het volk te bedriegen.

Het politieke bedrog heeft een voorspoedig leven achter de rug. Samenlevingen zijn op bedrog gebouwd geweest en aan dat zelfde bedrog tenonder gegaan. Meestal was het bedrog religieus van vorm. De god-koning die de religie gebruikte om zijn macht te vergroten, is een overbekend verschijnsel in de geschiedenis en sindsdien is er niet zo heel veel veranderd. "God is liefde" preken op zondag nog altijd de priesters, die 's maandags de wapens zegenen. Het bedrog van de godsdienst is hardnekkig, al verliest het langzaam terrein.
Eerst in deze eeuw zien we dat het bedrog veelal een ander vorm aanneemt. In zijn boek *De Spektakelmaatschappij* noemt Guy Debord het spektakel de moderne verschijningsvorm van het bedrog. Het bedrog is spektakel geworden, maar de verleugening is er niet minder om. "Arbeid maakt vrij" stond er boven de poorten van de koncentratiekampen waar dwangarbeid de laatste etappe op weg naar de vernietiging was. Weliswaar was Hitlers Derde Rijk het tot waanzin geworden spektakel, maar het bedrog is na 1945 niet gestorven. Het bedrog leeft nog steeds, met dit verschil dat de bedriegers nu een grotere kans hebben om ontmaskerd te worden, dan zij ooit gehad hebben.
Voor een nadere analyse van de verleugening in deze samenleving moeten we niettemin vermijden alle bedrog op een hoop te gooien. Tot beter begrip van bedrog en bedriegers is het noodzakelijk onderscheid te maken tussen *het grote bedrog* en *het kleine bedrog*. Onder de eerste soort verstaan we het bedrog dat inherent is aan het industriële kapitalisme en het is dit soort bedrog dat zich aandient als spektakel. Maar meer en meer ontdekken de mensen dat het spektakel op bedrog berust. Als er dan ook gespoken wordt over deze jaren als de tijd van "De Grote Matheid" is dat een onterechte typering. De mensen zijn niet mat, niet ongeïnteresseerd in maatschappijverandering, maar met stomheid geslagen door de aanhoudende stroom onthullingen over grote bedriegers. Het *verhullende spektakel* maakt plaats voor het *onthullende feit* en dát lijkt de grote winst van de jaren '70.
Zoveel aandacht er is voor het grote bedrog, zo weinig aandacht is er voor het kleine bedrog. Nu moet voorop gesteld worden dat het kleine bedrog van een andere orde is dan het grote. In feite is het kleine bedrog een afgeleide, zou het zonder het grote bedrog niet bestaan. Het grote bedrog tenslotte is de verleugening die Constandse de "verwildering van het kapitalisme" noemt. Terwijl het volk gedwongen wordt om te bezuinigen en de werkloosheid groeit, tiert de korrupsie welig en vloeit het kapitaal over de grens. Dat alles onder het motto dat méér winst voorwaarde is voor meer werkgelegenheid.
Bij zoveel cynisme zinkt het kleine bedrog in het niet en daarom ook is het niet vreemd dat er zo weinig oog is voor dit andere bedrog. Het kleine bedrog is nl. het bedrog waarvan progressieven van allerlei slag zich bedienen in reaksie op dat grote bedrog. Sociaal-demokraten, (euro)kommunisten en anderen dragen voortdurend voorstellen aan om deze samenleving op onderdelen te verbeteren. Op zichzelf zijn die oplossingen waardevol en veelal kunnen uitwassen van het bestel erdoor gekorrigeerd worden. Maar wie zich vastbijt in een dergelijk reformisme raakt onontkoombaar gevangen in het (zelf)bedrog dat die manier uiteindelijk tot een wezenlijk andere maatschappij zal leiden. En steeds weer zien we dat dit reformisme als "socialisme" aan de man wordt gebracht, terwijl er in werkelijkheid alleen maar een nieuwe leugen aan dat kleine bedrog wordt toegevoegd.
Laten we een paar voorbeelden noemen. Allereerst het bedrog van de inkomensnivellering. Het verschil tussen rijk en arm kan alleen verdwijnen in een

samenleving die op andere grondslagen is gebouwd dan de huidige. Het middel van de inkomensnivellering is dan ook niet meer dan een fopspeen, zeker zolang er allerlei mogelijkheden zijn om de nivellering te ontvluchten. Voor een deel wordt er letterlijk gevlucht: welgestelden vestigen zich met hun bronnen van inkomsten over de grens. Meestal echter wordt de nivellering voor de betaalden gekompenseerd door privilèges als meer vakantie, studiereizen, extra pensioen en flexibele werktijden. Zo blijkt het nieuwe middel van de nivellering even weinig doeltreffend om het doel te bereiken als het oude middel van de progressieve belastingheffing. Na de oorlog is een systeem van progressieve belastingen opgezet dat in tegenstelling tot wat progressieven dachten, niet tot fundamentele verandering van de inkomensnivo's heeft geleid. En wel om de doodeenvoudige reden dat de genieters van hoge inkomens alle gelegenheid werd gegeven om hun uitgaven als aftrekposten op het belastingbiljet op te voeren. "Belasting betalen is voor de dommen" is niet voor niets een gevleugeld gezegde geworden.
Toen het middel van de progressieve belastingheffing bleek te falen, werd vanuit progressieve kring de idee van de inkomensnivellering gepresenteerd, die

sindsdien als "beleidsinstrument" wordt aangeprezen. Hoe weinig effektief dat middel is, bewijst het feit dat behoudende politici nu ook over "aftopping van inkomens" spreken. Ze weten dat er niets wezenlijks door zal veranderen, want het procentje meer dat de laagbetaalde er ten koste van de iets minder laagbetaalde op vooruit gaat, bezorgt hen geen slapeloze nachten.
Als tweede voorbeeld is er dat van de alternatieve energie-opwekking. De grote leugen van de kernenergie als goedkope en gevaarloze energiebron wordt steeds meer doorzien en de energiemaatschappijen zijn dan ook hun bakens aan het verzetten voor het geval er een nukleaire bouwstop wordt afgekondigd. Wind-energie en vooral zonne-energie zijn onuitputtelijke energiebronnen, die bovendien milieuvriendelijk zijn. Vandaar dat de grote multinationale ondernemingen nu naarstig aan de ontwikkeling van deze energiebronnen werken, zoals ze decennia lang aktief zijn geweest op het gebied van kolen, olie, gas en uranium. Het is te verwachten dat de energievoorziening in de toekomst voor een deel door middel van zon en wind zal geschieden, maar in de machtsstruktuur zal niets veranderen. De grote energiemaatschappijen blijven de ekonomiese macht behouden. Als er daarom gepleit wordt voor alternatieve energie-opwekking is dat alleen in ekologies opzicht toe te juichen, want ekonomies blijft alles bij het oude.
Beide voorbeelden maken nog eens duidelijk hoe belangrijk het vraagstuk van doel en middelen is. Anarcho-socialisten als Clara Meijer-Wichmann en Bart de Ligt hebben telkens weer benadrukt dat het middel onverbrekelijk verbonden is met het doel, zodat men niet zorgvuldig genoeg kan zijn bij het kiezen van middelen. Indien reformistiese middelen dan ook maar gehouden worden voor wat ze zijn, is er geen reden ze bij voorbaat af te wijzen. Het bijvijlen van inkomenstegenstellingen en het milieuvriendelijk opwekken van energie zijn in beginsel geen verwerpelijke zaken en anarcho-socialisten zijn pragmaties genoeg om dergelijke ontwikkelingen krities te ondersteunen. Maar het blijven middelen die een kapitalistiese samenleving leefbaarder maken en géén middelen die de maatschappelijke machts-strukturen wezenlijk veranderen. Wanneer van reformistiese middelen gezegd wordt dat het kleine stappen zijn op de weg naar het socialisme, is dat onmiskenbaar politiek bedrog van het kleine soort.

Hans Ramaer

WILLEM BOSMA IN HOGER BEROEP

Nadat de totaal dienstweigeraar Willem Bosma (zie De As nr. 36) eerder door de krijgsraad tot anderhalf jaar gevangenisstraf was veroordeeld, is op 25 april door het Hoog Militair Gerechtshof dezelfde eis uitgesproken. De antimilitaristiese aksiegroep Onkruit, waartoe Bosma behoort, heeft laten weten dat de behandeling van drie andere totaaldienstweigeraars in Nieuwersluis gekenmerkt wordt door veel isolering, schaarse bezoekuren en "kleine pesterijen". De dienstweigeraars kunnen gesteund worden via Onkruit, postbus 7007, Groningen.

DE VERWILDERING VAN HET KAPITALISME

Er was een tijd dat men zonder ironie durfde zeggen dat het Nederlandse kapitalisme geen korrupsie kende, tenminste niet als regel. Er waren een aantal zeden en wetten, die krachtens de idee van kalvinistiese discipline werden geëerbiedigd, al wist lang niet iedereen wat zich afspeelde achter de koulissen. De ambtenaren waren niet omkoopbaar, zo zei men, en in het zakenleven kwamen echte knoeierijen zelden voor. In Nederlands-Indië kon men dit niet met even grote stelligheid zeggen, in Suriname nog veel minder. Daar waren de drie k's (konneksies, kombines, korrupsie) al te goed bekend. Het kwam er bijvoorbeeld op neer dat iemand in een bepaalde funksie behalve zijn salaris klandestiene inkomsten verkreeg, waarvoor hij geen belasting behoefde te betalen, waarvoor in de boeken werd geknoeid, terwijl hij in ruil voor zulke gunsten voordelen bezorgde aan belanghebbende leveranciers, bouwers, transportfirma's, exploitanten enz. Er zijn nog veel meer en grotere vormen van bedrog die berusten op ontduiking van belastingen en het verwerven van subsidies. Welnu, zulke praktijken zijn thans steeds meer ingeburgerd, en men kan zich afvragen waaruit de "verloedering" van het kapitalisme kan worden verklaard.

Wat de "zwarte" inkomsten aangaat kan men zeggen dat ze tendele slechts berusten op geheimhouding, zodat de fiskus bepaalde inkomsten niet te weten komt. Soms zijn zulke voordelen nauwelijks de moeite waard, zoals het geld dat een werkster verdient of dat een krantenbezorger ontvangt. Het kan ook zijn dat het om veel grotere sommen gaat. In zo'n geval wordt het niet erg en geen zonde gevonden dat de staat geen greep krijgt op veel bescheidener bijverdiensten. Het argument is dan bekend: de staat is zelf ook een apparaat in dienst van militairen (die kwistig met geld omspringen) van goed betaalde burokraten en van leidende figuren op allerlei gebied, die vele malen verdienen wat een gemiddelde loondienaar in handen krijgt. Na 1960 zijn allerlei staatssalarissen mateloos gestegen (van ministers, professoren, burgemeesters bijv.) in overeenstemming met de inkomsten in de zakenwereld van direkteuren, kommissarissen en deskundige raadslieden. Geen doorsnee-werknemer kan zelfs dromen van aldus verkregen gelden. En daarbij komt dan, zoals telkens weer blijkt uit klachten en aanklachten omtrent mediese specialisten, beheerders van openbare fondsen, bazen die arbeiders klandestien laten werken (zonder dat ze de sociale premies of de loonbelastingen voldoen) dat vele rijkelui nooit tevreden zijn met hun bevoorrechte posities en zoveel mogelijk "zwart" proberen te ontvangen. Men vraagt zich al jaren af, hoe de zeer dure jachten (van een kwart miljoen bijvoorbeeld) worden betaald; hoe de luxueuze bungalows, al of niet in het buitenland, worden gefinancierd; hoe het mogelijk is dat jaarlijks miljarden guldens het land verlaten om elders (zoals in Amerika, West-Duitsland of Zwitserland) te worden belegd. Het is onzin te zeggen dat degenen, door en voor wie het ekonomiese en juridiese systeem is ontworpen (dus allereerst de bezitters) zich houden aan de regelen die ten behoeve van de staat zijn ontworpen. De staat wordt op grote schaal bestolen door degenen die het meest van hem profiteren, de eigenaren van produksie-

middelen en kapitalen. Het is geen fiksie te veronderstellen dat twintig procent van de inkomens onttrokken wordt aan de statistiek en aan de belastingen, terwijl de meeste minimum-loontrekkers gedwongen worden hun schatting aan de schatkist prompt af te dragen: deze wordt trouwens door de patroons, als dienaren van de staat, onmiddellijk van het loon afgehouden. Het "proletariaat" zit altijd knel, tenzij patroons aan door arbeiders gepleegd bedrog zelf kunnen verdienen.

Dan komt de exploitatie van sociale fondsen door lieden met zeer hoge inkomens, door kindertoeslagen, belastingaftrek voor studerenden, werklozenuitkeringen, subsidies voor woningen, aftrek van renten van schulden, faciliteiten bij investeringen (een grote knoeiboel, waaraan de gewezen minister en nu fraksieleider van het CDA, de heer Lubbers, driehonderdduizend gulden te danken had) en het gebruik dat er wordt gemaakt van besloten vennootschappen. Door zichzelf om te zetten in een vennootschap kan een ondernemer zo'n b.v. rustig failliet laten gaan na haar geplunderd te hebben, terwijl hij zelf zijn kapitaal behoudt, want hij is wel de aandeelhouder van de besloten vennootschap maar daarmee niet identiek. Hij staat nu (fiktief, maar dat geldt evengoed) in dienst van zijn eigen BV, mag aanspraak maken op uitkeringen bij ziekte, bij werkloosheid, zijn vrouw en kinderen als betaalde werknemers inschrijven, een auto gebruiken van het bedrijf, kortom op onuitputtelijke manier profiteren van een vinding, die een korrupte overheid zelf heeft aanbevolen. En terwijl iedereen al sinds jaren weet tot welke misbruiken (ontduikingen en voorrechten) een BV aanleiding geeft, heeft nog geen regering (ook niet die van den Uyl) een einde gemaakt aan deze soort van wildgroei.

Met name christelijke organisaties, naar een eeuwenoude traditie, hebben daarnevens talloze miljoenen in de wacht gesleept ten behoeve van lieden, die nu eens optreden als ministers en dan weer als direkteuren of als kommissarissen, die soms het militair-industriële komplex (men denke aan Bernhard en zijn kornuiten) dan weer het bank-en zakenwezen vertegenwoordigen. De familie-Nollen buitte de liefdadigheid uit, waarvoor de staat de miljarden verschafte; een katholieke maffia exploiteerde kasino's zonder de vereiste belastingen te betalen; het kalvinistiese bolwerk van de Ogem (Udink, Boersma, Biesheuvel, allen gewezen ministers) nam in ruil voor honderden miljoenen van de staat de zorg op zich over de in nood verkerende firma-Nederhorst, plunderde die en stootte haar toen, meer berooid dan ooit, weer aan de staat af. Tenslotte hebben honderden grote kapitalisten, na hun bedrijven (niet zichzelf, dat geenszins!) aan de rand van de afgrond te hebben gebracht, kunnen rekenen op miljarden om bij wijze van werkgelegenheid hun ondernemingen voort te zetten: in de textiel, de konfeksie, de metaalindustrie, de scheepsbouw, de woningbouw, ja: in welke bedrijfstak eigenlijk niet! We hebben te doen met een verwilderd kapitalisme en een ongekende korrupsie.

VOORTGANG OF ONDERGANG

Zijn dit nu alle tekenen van een ondergaand systeem? Dat zou te mooi zijn om waar te wezen. Men moet niet vergeten dat het kapitalisme altijd, naar zijn aard, heeft berust op vervreemding en ontvreemding. Dat de gehele gemeenschap de produktiemiddelen heeft voortgebracht behoeft niet meer betoogd of bewezen te worden: dat staat voor iedereen als een paal boven water. Nochtans zijn ze als privé-bezit toegevallen aan een bescheiden minderheid.

Dat is heel geleidelijk gegaan, maar doeltreffend. Alle eigendom - zelfs als het grond of water betreft - is het produkt van arbeid, die de natuur bruikbaar heeft gemaakt, de techniek heeft ontwikkeld, het aantal voortbrengselen heeft vermenigvuldigd, de kapitalen heeft doen ophopen. Die arbeid heeft zelden geleid tot vorming van kapitaal door arbeiders zelf als arbeidskracht verkocht moest worden door loontrekkers, maar de welgestelde kopers van zulke arbeid hebben er opzichtige winsten op gemaakt. Dat is zo helder als de dag en behoeft niet meer te worden toegelicht. Niettemin werd eeuwenlang de waarheid omgekeerd, en werd in scholen en kerken herhaald, dat de werknemers aan de bezitters van de produksiemiddelen te danken hadden dat ze konden bestaan. Nu is het ABC van de kapitalistiese ekonomie wel meer dan voorheen doorgedrongen tot het bewustzijn van werkenden, maar de schijnheiligheden van de bezittende klassen zijn grof gebleven. De welgestelde lieden eten nu van alle wallen tegelijk. Bloeit de konjunktuur dan zijn de ondernemers autonoom, ze investeren als en wat ze willen, kopen en verkopen, openen en sluiten bedrijven naar willekeur. Daalt die konjunktuur dan laten ze de verliezen dekken door de staat, hun werktuig. Dan regent het subsidies voor herstrukturering, voor export, voor werkverschaffing, voor nieuwbouw, en wat niet al. Het kapitalisme is niet liberaal meer, zo zegt men, het heeft de staat nodig. Maar die staat heeft dan wel allerlei gemeenschapsfunksies verwerkelijkt (PTT, onderwijs, sociale voorzieningen, waterstaat en wegenbouw, om voorbeelden te noemen) hij is naar zijn wezen altijd de beschermer geweest van de partikuliere eigendom. Als gemonopoliseerd militair apparaat was hij nog méér dan dit, maar toch ook in deze funksie een gezagsinstrument voor binnenlands gebruik. De korrupsie aan de top van het kapitalisme is dus geen teken van verval, veeleer de onthulling van zijn wezen, naast de sociale funksies die de overheid ook waarneemt. De tweedeligheid kan niet worden ontkend, maar naar de historiese traditie (en alle socialistiese theoretici hebben dat uiteengezet) is de staat een werktuig van feodale of kapitalistiese systemen. De verwildering is nog geen blijk van verzwakking, evenmin als bijvoorbeeld de instelling van een diktatuur de ondergang aankondigt van een stelsel.

Wat er gebeurt is dus ernstig: het volk, in al zijn produktieve en kreatieve geledingen, kan niet voorkómen dat de ongelijkheid van materiële mogelijkheden en de willekeur inzake baten of lasten groter is geworden. Natuurlijk is het kapitalisme niet in staat een oplossing te vinden voor nijpende problemen: werkloosheid, kriminaliteit, oorlogsdreiging en de vele andere kwalen van deze wereld. Het heeft veeleer tot gevolg dat op deze akker de woekering toeneemt en dat de regelloosheid de vrijheid en veiligheid van iedere enkeling méér bedreigt dan al gevreesd kon worden.

En dit nu komt helaas overeen met de analyse van de gevolgen van een ekonomiese depressie : dat enerzijds de angst groeit, anderzijds de jacht op arbeidsloze voordelen en voorrechten; dat de onzekerheid weliswaar de kritiese zin scherpt, maar ook doet roepen om "een sterke man" door degenen, die de "traditionele orde" zouden willen herstellen met autoritaire maatregelen; dat de tegenstellingen verscherpen met grotere dreiging voor vrijheidlievende mensen. Er is veel meer in het spel dan het bedrog: dit is vooral een teken aan de wand van groter onheil, als een volk toelaat dat het steeds brutaler bestolen wordt.

Anton Constandse

DE STAAT : EEN AANHOUDENDE ZORG

De kijk op de staat is in beweging. Steeds meer mensen slaan zijn groei met argusogen gade. De groei die de staat heeft doorgemaakt kon ondermeer doorzetten, omdat het in zijn vermogen ligt afhankelijkheidsrelaties op te bouwen om zo 'volgers' te kweken. De afhankelijkheidsrelaties dragen het stempel van ondergeschiktheid. Dit is weer als een van de grondtrekken te zien van het dominante ekonomiese stelsel in het westen. Het daarvan doortrokken maatschappelijke stelsel blijkt een voorbeeldige broedplaats voor het gedijen en tot ontwikkeling komen van de staat. Uit de liberale nachtwakersstaat groeide zo de ons bekende sociale verzorgingsstaat.

Een van de meest opmerkelijke zaken daarbij is, dat deze groei van de staatsaanwezigheid niet als konsekwentie van het aan de macht zijn van sociaaldemokraten kan worden gezien, hoewel zij overigens fervente aanhangers zijn van staatsingrijpen en regeling van bovenaf. Autoritair-socialisten hebben van oudsher alle heil van de staat afhankelijk gesteld. In de ogen van liberalen zijn het dus terecht vooral sociaaldemokraten die van de staat alles verwachten. Maar dezulken zijn in Nederland nimmer zo exklusief aan de macht geweest, dat daardoor op een niet te herstellen wijze het alom tegenwoordigd zijn van de staat is gevestigd. Deze alom tegenwoordigheid dient derhalve vooral gezien te worden als produkt van een liberaal-konfessioneel gerichte sociaal-ekonomiese politiek. Het doel daarvan was en is in een stelsel dat permanent in gevaar is en dat lijdt aan de spanningen die fundamentele tegenstellingen opleveren, de 'sociale vrede' te bewaren. Eenmaal in die feitelijke situatie beland, kan men niet of nauwelijks meer uit de voeten met een traditionele opvatting over het (Nederlandse) staatsrecht. Dat kan namelijk geen antwoord geven op de problemen die aan de orde zijn.
Staatsrechtwetenschappers gaan dan op onderzoek uit. De een zal gaan vergelijken hoe het in het buitenland zit; de ander zal zich met de gemeente bezighouden. Nog anderen zullen kijken hoe het zit met de verhoudingen tussen burger en overheid. Als van zo'n relatie, dus die van burger en overheid, sprake is, wordt gesproken over publiekrecht. Iemand die dit type recht vergelijkenderwijze onderzocht is prof. Koopmans in zijn *Vergelijkend publiekrecht.* Hij beperkt zich daarbij tot de rechtssystemen van de Verenigde Staten, Engeland, Frankrijk en West-Duitsland. Het is voor niet-ingewijden een moeilijk leesbaar boek. Wanneer ik er slechts één opmerking uit citeer, doe ik het echter onrecht aan, indien ik niet tevens vermeld dat het een --op zijn gebied-- uiterst informatief boek is. De opmerking, waaraan ik denk is de volgende: Staatsrecht is er, in zekere zin, altijd geweest zolang mensen in samenlevingsverbanden bijeen waren, want ook een kleine en geïsoleerde indianenstam in de Mato Grosso had en heeft (omschreven) regels over de vraag wie de chief zal opvolgen.

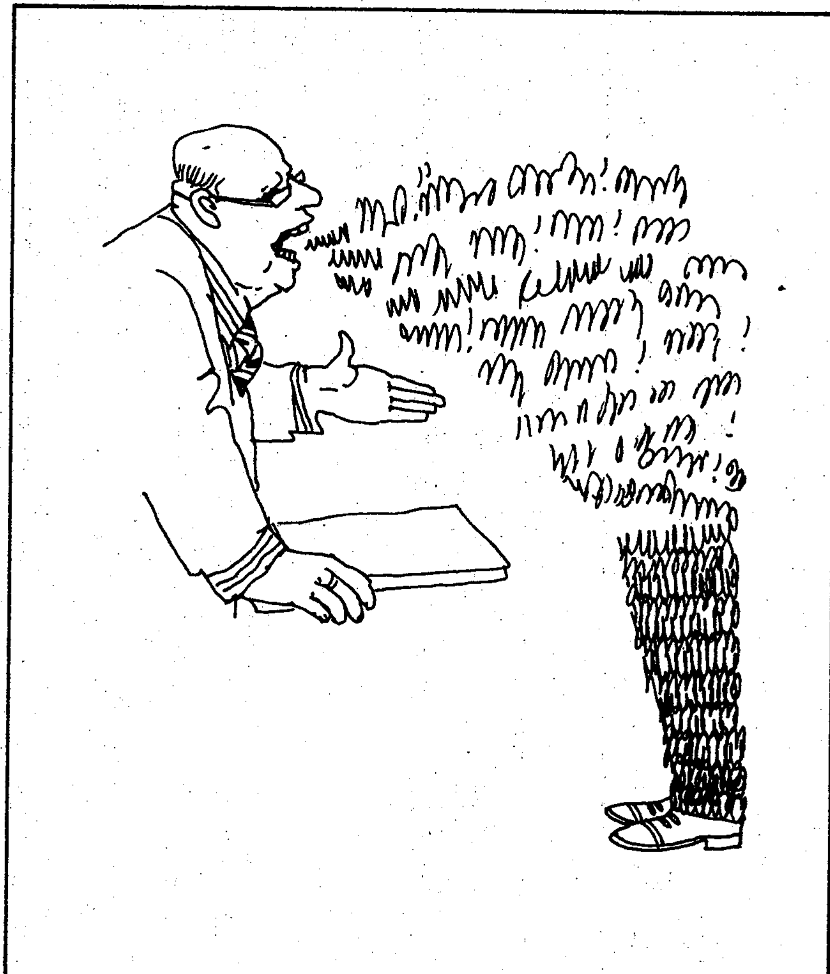
Staatsrecht wordt hier dus als verzamelterm gebruikt om de --óók ongeschreven-- regelgeving te duiden, die mensen in samenlevingsverbanden hanteren, om dat samenlevingsverband een redelijk verloop te laten hebben. Nu zou het bij anarchisten niet om regelgeving in problemen van opvolging van de chief gaan, maar bijvoorbeeld wel over wie deze keer in de fabrieksraad of de gemeenteraad zitting zal hebben. Ook anarchisten zullen een 'staatsrecht' kennen! Dat hun gemeenteraad op grond van andere kriteria zal zijn samengesteld, doet daaraan niets af.
Voorlopig zitten we nog met de huidige gemeenten, waarin op allerhande plaatsen anarchisten zich inzetten voor de problematiek in zake ruimtelijke ordening, opbouwwerk of welzijnszorg. Een van de hete hangijzers in dit verband is wat men onder decentralisatie door de officiële machthebbers verkocht krijgt. Een boek dat daar, op een afstandelijke manier, op in gaat is het proefschrift van de jurist Ten Berge, getiteld *Decentraliseren met kommissies.* Ten Berge is nagegaan wat voor soort kommissies in de gemeente werkzaam zijn. Het ging hem er om de juridiese aspekten van dat kommissiewezen naar voren te brengen, te ordenen, te verklaren en uit te bouwen. Degene die te maken heeft met jeugdraden, kulturele raden, ambtelijke projektgroepen met betrekking tot stadsvernieuwing en stadsuitbreiding en meer van die zaken waar burgers een participatie-plek gegund wordt, vindt in dit boek een rijke hoeveelheid aan informatie. Degelijk verpakt, doch nauwelijks krities. Slechts als verdwaalde opmerkingen zal men tegen komen dat decentralisatie en of partikulier initiatief een betekenis heeft gekregen, die welhaast gelijk staat met demokratie. Het ideologiese gebruik van deze terminologie wordt niet nader aangegeven of onderzocht. Zo treft men hooguit als verwijzing dat bedoel kommissiewezen een ijskast-funksie of een inkapselings-funksie kan hebben.
Een boek dat evenmin tot aanscherpen van de kritiese zin is geschreven, is *Bestuursrecht in de sociale rechtsstaat*, door De Haan, Drupsteen en Fernhout. Maar de inhoud is wel duidelijker vanuit een bepaalde visie neergezet. Ook hier staat buiten kijf dat de informatieve waarde hoog is, maar men moet die informatie wel nodig hebben om het boek te kunnen lezen. De visie van waaruit is geschreven noopt tot kommentaar. Het laatste fundament voor de rechtvaardiging van het overheidsgezag door de drie auteurs, wordt bij God gezocht. Deze wordt voorgesteld als bron van alle leven en ook van het rechtsleven. Deze rechtvaardiging wordt aangevoerd om de rechtvaardiging van het overheidsgezag in het recht zelf om ver te kegelen. De drie auteurs hebben het om de volgende reden nodig dit te vermelden.
Sommige juristen huldigen de mening dat het bestuursrecht, dat een onderdeel van het publiekrecht is, herleid kan worden tot het struktureren van een maatschappelijk bestuurssysteem, waarbij de staat omschreven wordt als een mechanisme dat ten behoeve van de samenleving bindende beslissingen produceert. Een dergelijke optiek op het bestuursrecht 'mag niet' volgens de drie auteurs, die allen docenten zijn aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Waarom dan wel niet? Omdat het niet toevallig is, zo zeggen zij, dat het recht wordt gekozen als stuurmechanisme. Dus stellen zij het zich zo voor dat 'recht' iets zodanigs van zichzelf heeft, dat daaraan getoetst kan worden wat mag en wat niet mag. Inderdaad, zeggen de auteurs, want recht is gericht op een rechtsidee, het is namelijk gericht op het ideaal van de absolute gerechtigheid. Wel, dan zijn we natuurlijk niet ver verwijderd van de konstatering

dat God zelf de hand heeft in de bepaling van de inhoud van het recht. Het zijn precies dit soort zaken die bij anarchisten in het verkeerde keelgat schieten bewerkstelligen, dat zij niets meer met recht te maken wilden hebben. Zij wilden noch aan God noch aan zijn wereldlijke dienaren in welke gedaante ook (priester of jurist) over laten wát van bepaalde dingen te denken en hoe te handelen. Zij wilden zelf bepalen wat zij vonden, en door middel van recht kon dat niet. Hieraan doet niets af van het feit dat anarchisten in het samenhandelen zich eveneens op bepaalde regels oriënteerden (bijv. de regel dat je je afspraken nakomt). En een aantal van die regels kunnen dezelfde zijn als die, welke in het rechtsverkeer als 'rechtsbeginselen' bekend zijn, zoals 'fair play'. Dat is dus de zaak niet. Wat anarchisten van recht heeft afgehouden is, dat de inhoud die machthebbers er aan gaven, hen als volstrekt verwerpelijk voorkwam. Met het verwerpen van de inhoud van het recht meenden zij tevens recht-op-zichzelf te hebben verworpen. Maar recht-op-zichzelf bestaat niet, is niks. Waar het om gaat is de bepaling van de inhoud. En dat willen de drie auteurs in laatste instantie niet vrij gelaten zien. Daarom zeggen zij dat bestuursrecht niet zó mag worden ingevuld, dat dit recht herleidbaar is tot een maatschappelijk besturingssysteem, waarbij de staat omschreven wordt als een mechanisme dat ten behoeve van de samenleving bindende beslissingen produceert. Deze omschrijving leent zich ervoor ingevuld te worden met iets waarover Anton Constandse onlangs schreef (DNL, 7.3.79).
Zelfbestuur, noteerde Constandse, betekent niet, dat werknemers van een bedrijf optreden als een kollektieve kapitalist. De bedrijven behoren in beginsel toe aan de gemeenschap. De gemeenschap heeft het recht (zelfs de plicht) de regelen vast te stellen, volgens welke het personeel een bedrijf beheert. Hoe groot ook de autonomie van de delen (fabrieken etc.), zij wordt begrensd door de belangen van de gehele samenleving, aldus Constandse.
Het zal voor een ieder duidelijk zijn dat de bestreden omschrijving van bestuursrecht gevuld kan worden met dat waarover Constandse schreef. Dit kan omdat het een open omschrijving is. Een ieder zal nu onmiddellijk doorzien dat we met een ander recht te maken hebben, dan in de tot God herleidbare visie over recht van de drie auteurs. De visie maakt hun boek overigens niet in zijn geheel onbruikbaar. Integendeel. Men zal er veel gegevens in aantreffen over de werking van het positieve staats- en bestuursrecht, zo men daarin is geïnteresseerd.

DECENTRALISEREN VAN OVERHEIDSMACHT

Waar ik nog op wil wijzen is, dat de auteurs menen te zien dat er sprake is van een afnemend gezag van de staat, wat tot uiting komt in de toenemende mondigheid van de burger. Die burger spreekt mee, participeert in het overheidsgebeuren, zodanig dat de 'participatie-demokratie' de 'representatieve demokratie' aanvult. Participatie kan op twee wijzen worden omschreven. Ten eerste kan men het een middel noemen om te komen tot een verbetering van de kwaliteit van de besluitvormingsprocedures. Ten tweede is het als een doel op zichzelf te beschouwen, en dan gaat het om een verdere demokratisering van de samenleving. Dat de drie auteurs dit niet nader hebben ingevuld is hen niet kwalijk te nemen. Daarom is het beter ons met het boek van oud-staatssekretaris Meijer, *Welzijnsbeleid, een keuze voor verandering van de maatschappij*, te gaan bezighouden.

Als er iets in het teken van het decentraliseren van overheidsmacht is gezet, dan is het wel het welzijnswerk. Het welzijnswerk is lang een kwestie geweest van 'partikulier initiatief' en centrale subsidie-regeling, zodanig dat op gemeentelijk nivo men vaak de zwarte piet inzake het falen van dit werk naar het rijk kon spelen. Nu is er onder het kabinet-Den Uyl een wetsontwerp opgesteld, waarin de beslissing omtrent de inhoud van dit welzijnswerk naar het plaatselijk nivo is teruggebracht; in schijn althans. Goed zal men zeggen. Wetgeving heeft te maken met een politiek kompromis, dus je mag er ook weer niet alles van verwachten. In een formulering, onder eigen verantwoording geschreven, kan men echter zijn gedachten omtrent wensen relatief de vrije loop laten. Wat Meijer als staatssekretaris niet in wetgeving kon verwoorden, moet hij aan visie in een eigen boek wel kwijt kunnen. Die kans heeft hij geheel voorbij laten gaan, en de reden laat zich raden. Het boek over welzijnsbeleid bevat een aantal redevoeringen die Meijer tijdens zijn staatssekretarisschap ten beste heeft gegeven. Dat mensen als Meijer praatjes 'hielden' voor de gezelschappen waarvoor ze zijn uitgesproken --ach, dat kan allemaal nog te maken hebben met wat bij 'het vak hoort'. Maar praatjes vullen geen gaatjes.
Laat ik voorop stellen geen enkele moeite te hebben met de volgende zienswijze. De direkt-belanghebbenden ten aanzien van voorzieningen moeten in staat gesteld worden de gang van zaken binnen de welzijnsinstellingen te beïnvloeden (p.20). Dit is zeker een andere visie dan die van konfessionelen. Deze hebben in de meeste gevallen alleen maar 'goed willen doen', zodat zij de mooie jongen konden spelen. Evenmin heb ik moeite met een decentralisatie, die ingezet wordt om een proces van demokratisering van de basis op gang te krijgen, zodat de invloed van centrale burokratiese organen afneemt (p.22). Zo kan er ook geen bezwaar zijn tegen een andere maatschappij, waarin medezeggenschap en medeverantwoordelijkheid neergelegd is op al die plekken waar mensen leven, wonen, leren en werken (p.47). Welzijnswerk in het bijzonder hoort onderwerp van diskussie en besluitvorming te zijn op het nivo waar dit werk moet worden geleverd, te weten in de kleinere bestuurlijke eenheden (p.144). Dit alles bijelkaar wil zeggen dat voor decentraliseren is gekozen omdat het betekent: afstand doen van een stuk macht van Den Haag naar de plaatselijke gemeenschappen (p.143). Maar om dát te zeggen heeft men geen boek van bijna tweehonderd pagina's nodig. Tenzij men nog méér te beweren heeft, of omdat men bijvoorbeeld de fundamenten wil laten zien waarop die visie zich grondvest. Noch het een noch het ander is gebeurd, zodat we opgezadeld worden met weinig zeggende bladvulling. Zo heet de essentie van het welzijnsbeleid, het deel uitmaken van een breed beleid (p.15). Dit is prietpraat. Als iets essentie is, dan is het geen deel, maar kern --om een Nederlands woord voor essentie te gebruiken.
Het welzijnsbeleid moet helpen om de klasse-drempels weg te werken (p.60). Letterlijk staat hier dat als de drempels weg gewerkt zijn, de klassen nog resteren. Dit betekent dat Meijer geen socialisties klassebegrip hanteert, maar een sociologies. Zijn opvatting moet wat dat betreft ontleend zijn aan het denken in termen van het sociaal gelaagd zijn van onze maatschappij. Er kunnen veel of weinig, hog of lage drempels zijn, die het stijgen op de maatschappelijke ladder voor mensen al dan niet kunnen belemmeren. Het wegwerken van die drempels vergemakkelijkt dan de 'vertikale mobiliteit' zoals sociologen dat uitdrukken. Dat heeft echter niets met een socialistiese visie te maken. Met het formuleren däárvan raakt hij dan ook in de war.

Meijer zegt dat het hem gaat om het innemen van een demokraties-socialisties standpunt, waarin decentralisatie een noodzakelijke keuze is (p.22). In de socialistiese hoek, zegt hij, heeft de decentralisatie gedachte altijd sterke papieren gehad (p.148). Dit is gewoon niet waar. In de socialistiese traditie hebben anarchisten, anarcho-socialisten, die gedachte uitgedragen. Mede om die reden zijn ze door sociaaldemokraten van allerhande soort bestreden en verketterd. Ook door die waar Meijer uit voortgekomen is. Misschien is het inmiddels zo, dat het in het moderne socialistiese denken gaat om spreiding van

overheidsmacht naar de plaatselijke gemeenschappen (p.149). Dit wordt door Meijer zelfs een wending in het socialistiese denken genoemd (p.149). Mij komt dit echter voor als opportunisties gedraai. We hebben hooguit te maken met een reaksie op een zaak die geheel uit de hand is gelopen: de staat blijkt het allemaal niet meer aan te kunnen. Daarom moet er wel een en ander naar de plaatselijke gemeenschappen afgestoten worden. De aap komt dan ook uit de mouw waar Meijer zegt: Dit principe laat onverlet dat de centrale politieke organen hun eigen verantwoordelijkheid houden voor de grote lijnen van het beleid (p.144). Met behulp van wetgeving dient een elkaaraanvullend systeem ('komplementair systeem') van verantwoordelijkheden te worden geschapen, waarbij het rijk de hoogste verantwoordelijkheid draagt (p.165). Dus wel decentraliseren, maar dit alles uiteraard met als eindpunt een wetgeving die rechtszekerheid, rechtsbescherming en soepelheid kombineert (p.143). Hier is iemand aan het woord die geen grein idee heeft van wat 'wetgeving' betekent. Ten eerste, een van de zaken waar men langzamerhand achter begint te komen is, dat met wetgeving nauwelijks iets te bereiken valt. Ten tweede is wetgeving geen eindpunt maar beginpunt: iedereen 'zit op een wet' te wachten. Ten derde brengen wetten niet of nauwelijks de verwachte rechtszekerheid. Dit alleen al niet omdat woorden geen eenduidige betekenis hebben, en er dus immer interpretatieverschillen ontstaan. Daar moeten dan weer rechterlijke uitspraken over gedaan worden (ontwikkeling jurisprudentie). Ten vierde is de te betrachten soepelheid een bron van inbreuken op de genoemde rechtszekerheid.
Het onder Meijers verantwoordelijkheid geproduceerde ontwerp Kaderwet specifiek welzijn ziet er dan ook niet anders uit dan veel overige wetgeving. In dat ontwerp wordt een struktuur voor subsidiëring van welzijnswerk vastgelegd, dat niets met decentralisatie te maken heeft. Alle plannen die gemeenten maken, dienen getoetst te kunnen worden aan plannen van hogere overheden. In de eerste plaats de provincie en tenslotte het rijk. Het geld moet van het rijk komen, met andere woorden de gemeenten zitten daaraan tevens met 'gouden koorden' gebonden. Bovendien is er nog sprake van zogenaamde basisvoorzieningen. Daar hebben gemeenten niets over te zeggen. Het rijk kan gewoon opleggen dat die er komen. Misschien zijn dat overigens goede en nuttige voorzieningen, maar dat was niet in diskussie. Waar het om ging was of er decentralisatie plaats vond. En dat is niet zo. Ondanks alles blijft de staat zo'n zorg, dat dit voor veel juristen brood op de plank betekent.
Thom Holterman

BESPROKEN LITERATUUR:

Bestuursrecht in de sociale rechtsstaat, instrument en waarborg; door prof. mr. F. de Haan, mr. Th.G. Drupsteen, mr. R. Fernhout; 498 pag., prijs f. 65,-- (Deventer, 1978)
Vergelijkend publiekrecht; door prof. mr. T. Koopmans; 266 pag., f. 55,-- (Deventer, 1978)
Decentraliseren met kommissies, binnen gemeentelijke organisatiestrukturen op basis van art. 61 gemeentewet; door mr. J.B.J.M. ten Berge; 343 pag., (Den Haag, 1978)
Welzijnsbeleid, een keuze voor verandering van de maatschappij; door W. Meijer; 182 pag., f. 25,--; (Alphen a.d. Rijn, 1978)

EUROKOMMUNISME : DE NIEUWSTE KLEREN VAN DE KEIZER

Het merkwaardige van het sprookje over de nieuwe kleren van de keizer is dat het ophoudt. De keizer gaat beschaamd naar huis, de mensen hebben gelachen en uit is het. De werkelijkheid is helaas geen sprookje, en telkens weer ziet men nieuwe keizers nieuwe kleren dragen met een air of zoiets nog nooit eerder is vertoond, ja een revolutionaire omwenteling is op het gebied van de mode.

Een van de laatste modes inzake nieuwe ideologiese konfeksie, waar een aantal intellektuelen 'weg' vàn is, is het eurokommunisme. En demokraties èn echt links! (En 10 procent èn betere waar, verkondigde een Nederlandse kruidenier al jaren geleden, waarmee ik meteen al wil aangeven waar ik het eurokommunisme plaats: in de gruttershandel van de bourgeosie). Een mode is het, dat eurokommunisme, dat wel, maar revolutionair?, of demokraties?, of ècht links?, of nieuw? De bourgeoisie, zo leerde Marx al, is niet bij machte van zijn eigen fouten te leren en herhaalt ze steeds weer in andere gedaantes.

Eén van de oorzaken van het niet kunnen leren van fouten ligt in het onvermogen om sociaal-ekonomiese realiteiten onder ogen te zien en het zich blind staren op woorden, waarbij men zelfs vergeet dat die woorden afkomstig zijn van mensen die thans toegeven dat zij in hun stalinistiese verleden erger dan beroepsleugenaars zijn geweest. De bewonderaars van het eurokommunisme klampen zich vast aan de ideologie, aan een analyse ervan wagen zij zich niet.

Laat ik beginnen de eurokommunistiese kleren eens door een historiese bril te bekijken. Ik beweerde immers dat die kleren al eerder geshowd waren. Welnu, op zijn allerbest kan er van het eurokommunisme gezegd worden dat het de ideologiese plunje aan probeert te trekken van de Nederlandse sociaaldemokratie uit een periode dat deze sociaal-demokratie (de SDAP) wel het allerschamelst en fantasieloos gekleed rond liep. Ik heb het over de SDAP van nà de eerste wereldoorlog en de daarop volgende revolutionaire golf. Er was het een en ander bereikt: het algemeen kiesrecht, de achturige werkdag, en een brok sociale wetgeving.
Daarmee was het élan er ook aardig uit, men zocht het in een burgerlijk pacifisme (ontwapening van boven af, niet van onder op) en in hervormingen waarvoor men regeringsmacht zocht. Die men niet kreeg. Wèl een aantal brokstukken ervan, op het niveau van de gemeenten met name. Hier - Amsterdam vóórop - kreeg en greep de SDAP zijn kans. En de SDAP *deed het beter* dan de konfessionelen en burgerlijken! Betere arbeiderswoningen, betere voorzieningen. Beter, binnen het kader van de bestaande sociaal-ekonomiese en politieke strukturen. En Amsterdam werd de uitstalkast van hetgeen de SDAP zou kunnen presteren als zij maar de (mede)regeer(kans) zou krijgen. En om

die kans te vergroten zocht de SDAP naarstig naar potentiële koalitiegenoten: progressieve katholieken. Die speelden in die dagen dan ook een grote rol in de propaganda van de SDAP; minder in de RK-Staatspartij (na 1945 KVP) waartoe zij behoorden. Tegelijkertijd verkeerde de SDAP zelf in de heilige overtuiging dat het socialistiese vuur in de partij en bij de arbeidersmassa dankzij de SDAP nog heerlijk gloeide! Men zou de SDAP uit die dagen kunnen karakteriseren met de woorden "een strijdpartij, een regeringspartij, een arbeiderspartij". In het ideologiese bewustzijn van de SDAP-ers uit die dagen kon "strijd", "regering" en "arbeiders" best samengaan, en als een misschien wat bont, maar wel prachtig stel nieuwe kleren aan de sociaal-demokratiese kiezer worden aanbevolen. Wie wat dieper keek (of thans gewoon terugkijkt) ziet dat bij de drieëenheid strijd-regering-arbeiderspartij de waarheid erg in het midden gezocht moet worden. De kleding die de SDAP voor de oorlog droeg was het keurige visgraatkonfeksiepak van de - toen nog jonge - oude Drees, die al in die jaren het gezicht van de SDAP hielp bepalen.
Ik zette hierboven "een strijdpartij..." enz. tussen aanhalingstekens om aan te geven dat het een citaat was. Echter niet van of over de SDAP van vijftig jaar geleden. Het is een uitspraak van vorig jaar, van de woordvoerder van deCatalaanse kommunisten, gedaan op een eurokommunisties treffen in Barcelona waar ook Carillo (Spaanse CP) en Berlinguer (Italië) aanwezig waren. De Catalaan had er natuurlijk wel bijgevoegd - of liever vooropgesteld - "wij zijn een nationale Catalaanse partij" want het internationalisme van Marx dat bij de SDAP nog volop gloeide, is bij de Eurobroeders uitgedoofd tot akelige chauvinistiese sintels. Slaagde de Franse CP er onlangs niet in om zelfs de gaullistiese demagogie met een bandlengte te verslaan in eng Frans nationalisme door de ontmanteling van de Franse metaalindustrie met de daaruit voortvloeiende werkloosheid in de schoenen te schuiven, neen, niet van multinationals of kapitalistiese monopolies, maar van het Duitse anti-Franse revanchisme? (Waarbij men ook vergat dat er relatief en absoluut meer Duitse dan Franse metaalarbeiders weggesaneerd zijn).

SOCIAALDEMOKRATIE EN EUROKOMMUNISME

Van alle eurokommunistiese partijen verkeert de Italiaanse het meest in de situatie van de SDAP van een halve eeuw geleden. Groot, machtig en hecht verankerd binnen het bestaande systeem. Grote brokken macht in steden en provincies maar net niet van dè macht, het regeringsapparaat. Trots dat zij het zo veel beter en efficiënter doet dan de door en door korrupte katholieke politici en bestuurders in allerlei steden en provincies; "modellen" van wat de CP zou kunnen zijn voor heel Italië. En zij kan er het lonken niet laten, naar de machtsbezittende RK-partij. En ook dat lonken is geen nieuws onder de zon. Dat Italië thans nog moet strijden tegen obscurante wetgeving uit de tijd van het fascisme komt mede doordat de Italiaanse kommunisten na de tweede wereldoorlog die hele katholiek-fascistiese wetgeving - gebaseerd op het konkordaat tussen Mussolini en de paus - hielpen overhevelen, met konkordaat en al, naar de demokratiese Italiaanse republiek. Het woord "histories kompromis" dat in 1973 door Berlinguer uitgevonden werd en toen als een gloednieuwe en briljante politiek-strategiese vernieuwing werd voorgesteld, dekt een strategie en praktijk die in feite van 1945 stamt (zie bijv. Amedeo Bertolo hierover in Lettre d'Italie, ook gepubliceerd in Interrogations nr. 3, 1975).

Maar kan of kon je iets anders verwachten? Het enige perspektief van de Italiaanse kommunisten - en überhaupt van de eurokommunisten - is de strukturen moderniseren en in stand houden met grotere invloed van hun partijen erin. Hun doel is die grotere invloed te verkrijgen. Hun taktiek: hoe houden wij de mensen "strijdbaar" en houden we ze tegelijkertijd van strijd af. Daarbij is "strijdbaar" te omschrijven als: enthousiasme voor de partij en de zaken die de partij aanwijst. In de reeds genoemde Lettre d'Italie heeft Bertolo het over de vakbewegingen, waarvan de sterkste door de CP gedomineerd wordt en hij spreekt van "die vermoeiende gymnastiek (....) die van hen eist dat zij enerzijds strijdlustig en anderzijds "redelijk" zijn."
En was dat ook niet, vanaf het ontstaan, het geval met ons NVV? Helaas wordt dat ook hier maar al te graag verdoezeld. Naast de op zich zelf heel verdienstelijke NVV-geschiedenissen *Om de plaats van de Arbeid* (Frits de Jong Edz.) en *Om de Bevrijding van de Arbeid* (Ger Harmsen en Bob Reinalda) ontbreekt nog altijd een vergeten hoofdstuk: Over het afremmen van de arbeiders!

En als men politieke macht verwerft wordt het afremmen een hardhandige zaak. Ook Italië kent zijn Nieuwmarkten in de strijd tegen kommunistiese gemeentebesturen!
In de New Left Review van juli-augustus 1978 noemt H. Weber als de fundamentele ideeën van het eurokommunisme: De overgang naar het socialisme gebeurt niet tegen, maar binnen de burgerlijke instellingen. Alternatieve strukturen zoals radendemokratie of een federatie van Kommunes naar het grondidee van de Kommune van Parijs, worden afgewezen. De overgang naar het socialisme is een proces van tientallen jaren. Het sluit dan ook niet aan bij revolutionaire marxisten van het slag Rosa Luxemburg en A. Gramsci, wel bij de rechtse sociaal-demokratie van vóór de Russiese revolutie, bij mensen als Kautsky en Bernstein, die bij de kommunisten altijd in het verdomhoekje hebben gestaan. De Spaanse (uit de partij gegooide) Kommunist F. Claudin wijst op de volgende punten. De eurokommunisten hebben geen internationaal politiek antwoord op het internationale karakter van de sociale en ekonomiese problemen.
De eurokommunisten zijn voor een politiek tegen de monopolies, maar dat is op zich niet anti-kapitalisties. En zo'n politiek is zelfs onmogelijk omdat de monopolies niet te isoleren zijn van het kapitalisme. De feitelijke reformistiese politiek draagt er toe bij de bestaande burgerlijk-kapitalistiese regimes (als de christen-demokraten) in stand te houden en zelfs van het bankroet te redden. Het eurokommunisme helpt dus het kapitalisme de huidige periode van politieke en ekonomiese moeilijkheden te boven te komen (zie ook André Gunder Frank's bespreking van Claudin's eurokommunisme en socialisme, in de New Left Review, maart-april 1978).

Wat Claudin echter het scherpst bekritiseert is het ontbreken van demokratie *in* de kommunistiese partijen. Nu, dat is geen wonder als men bedenkt dat hij zelf uit de Spaanse voortkomt! (Ik schreef er al iets over in het Europanummer van de AS.) Van alle Westeuropese kommunistiese partijen heeft de Spaanse vanaf 1936 beslist het meest duistere verleden, vol van moorden, niet alleen op politieke tegenstanders en arbeiders tijdens de burgeroorlog (1936-1939), maar ook daarna op eigen partijleden die dikwijls in handen werden

gespeeld van Franco's beulen.
Wie er meer over weten wil leze het boekje: *Santiago Carillo - Vom Stalinisten zum Eurokommunisten?* (Karin Kramer Verlag, Berlin, 1977). Hierin is heel wat te vinden over het lugubere verleden van de uitvinder van het eurokommunisme. En nog meer over zijn geschiedvervalsingen waaraan diverse uiterst "linkse" intellektuelen, zoals Regis Debray, Max Gallo, journalisten van Le Monde enz., hun zeer welwillende medewerking verleenden.

VAN STALINISME NAAR EUROKOMMUNISME

Van stalinisme naar demokraties eurokommunisme is een stap vooruit. Maar die stap is niet zo groot voor kommunisten in een westers land. Want wat houdt de demokratie voor hen in? Men kan demokratie zien in anarchistiese zin, een zichzelf-sturende gemeenschap, met zelforganisatie en zo veel mogelijk participatie. Maar ook als een systeem van elkaar bekonkurrerende elites. Dat is de demokratie van vóór de jaren zestig, die dus ook thans nog niet veel verder gekomen is. Het is ook de demokratie die de eurokommunisten voor ogen staat. De partij(top) als een politieke elite, naast andere elites, en vooral geen echte demokratiese besluitvorming of zelfstandig handelen onder het niveau van de elites. Het is de demokratie van de manipulatie Er wordt met het Stalinistiese verleden ook niet afgerekend (in de zin van: wat is er gebeurd, hoe kwam dat, wat was onze rol erin en waardoor). Integendeel. Door het woord eurokommunisme te hanteren ontwijkt men krities zelfonderzoek en analyse. Het verleden wordt weggewerkt, niet verwerkt. Eén van de grappigste vormen van "weglopen" die hier uit voortvloeien is dat veel bewonderaars van het eurokommunisme niets moeten weten, althans heel krities staan tegenover, het kommunisme in eigen land. De Franse Carillo-bewonderaar Debray moet niets hebben van de Franse partij ("Ze kombineren alles wat verkeerd was bij Lenin met alles wat verkeerd was bij Kautsky"; geciteerd in Vrij Nederland 7.X.1978; Spaanse kommunisten bewonderen de Italiaanse partij, Nederlandse eurokommunisten voelen uiteraard niets voor de CPN, enz. En men kan ze allen heel boos maken door langs de neus weg op te merken: "Gut, ben je eurokommunist, ik wist niet dat je zo'n bewonderaar was van Soares, de Portugese socialist voor wie het "Duitse model" het grote ideaal is". En toch is het enige onderscheid tussen Soares en de kommunisten in Spanje en Italië dat hij tenminste eerlijk uitkomt voor zijn bewondering voor de Duitse - of zo je wilt Nederlandse - samenleving. Maar ik zei het immers al, hetgeen het eurokommunisme - in het allergunstigste geval! - te bieden heeft is de plunje van een oude Drees.

Ik vermeldde al dat het histories kompromis van de Italianen een 30-jarige praktijk dekt. En de Franse praktijk was niet anders. (Over de kontinuïteit in de Spaanse hieronder meer.) Na de tweede wereldoorlog saboteerden de Franse kommunisten alle stakingen, aksepteerden ze de oorlog in Vietnam ("Als u toe moet slaan, slaat u dan, slaat u hard", zei de kommunistenleider Thorez tegen de koloniale hoge kommissaris. De CP nam t.o.v. Vietnam ongeveer hetzelfde standpunt in als de KVP t.o.v. Indonesië.), bekritiseerde zelfs nationalisatie-voorstellen omdat de wederopbouw en de klasse-eenheid boven alles ging: "Onze partij is de partij van de produksie" (Kongres CP 1945). "Staking

is een schandaal, een schande", zei J. Duclos op 8 mei 1947 toen de partij net uit de regering gezet was en Thorez drie dagen eerder verklaard had: "Onze partij is een regeringspartij of zij er in zit of niet". Over historiese kompromissen gesproken! Het is alleen de koude oorlog geweest die dit alles - tijdelijk - veranderde en deed verzwijgen en vergeten. Waarbij beide partijen in de koude oorlog belang hadden de zaak anders voor te stellen dan zij was!

En wat vertegenwoordigt het eurokommunisme nu sociaal gezien? Laat alle denkbeelden aan arbeiders en socialisme los en je bent er. Het eurokommunisme is volslagen op de staat georiënteerd, het richt zich op alle groepen die rechtstreeks profiteren van het bestaan van de staat en de verdere uitbouw er van. Van een rol voor de arbeiders, van sociale strijd, aksie enz. is geen sprake meer. (Het woord proletariaat vervult dezelfde rol als het woord christelijke in rechtse "christelijke" partijen. Men is "christelijke partij" en daarmee is men van het probleem van christen-zijn-in-de-politiek verlost.) Alles wordt verwacht van de staat en zijn organen en alles draait om het bezit van of de toegang tot deze organen. Kortom, het eurokommunisme is een ideologie ten behoeve van die lagen in de bourgeoisie die niet meer door het direkte eigendom over de produksiemiddelen beschikken, maar via de staat en de greep van de staat op het produksie- en distributieproces tot de bezittende en heersende klasse behoren. Vandaar ook het gemakkelijke opstapje naar een politieke demokratie in de zin van konkurrerende en manipulerende elites.

Dat het eurokommunisme in spanje geformuleerd werd is interessant. Juist in dit land heeft - in de burgeroorlog - de partij grote machtssuksessen geboekt door te steunen op deze nieuwe burgerlijke staatsklassen en door de arbeiders de oorlog te verklaren. De uitbreiding van het staatsapparaat en de ermee samenhangende instellingen (leger, repressie- en kontroleapparaten, bureaukratie enz.) schiep als het ware een nieuwe klasse, die in de kommunistiese partij zijn woordvoerder en helper en zijn ideologie vond. De belangen van deze klasse en van de partij waren fel tegen die van de arbeiders gericht en kontrarevolutionair (de revolutie tijdens de burgeroorlog was immers antistaats en zocht naar nieuwe organen buiten de burgerlijke staat). Bij de Spaanse kommunist Carillo is zelfs sprake van een uiterst obscene voorkeur voor staatsinstellingen als leger, politie, (fascisties) kader en de staatsbureaukratie. Niet alleen nu, na Franco, ook toen de diktator nog leefde en zijn beulen kommunisten als Eva Forest op sadistiese wijze martelden, "ontdekte" Carillo voortdurend "demokratiese" krachten in het leger, bij de politie en in de bureaukratie. De mate van eurokommunisme van de diverse kommunistiese partijen hangt enigszins samen met de mate waarin deze partijen *geen* proletaries karakter, aanhang of traditie hebben.

Al hebben de eurokommunisten natuurlijk wel gelijk als zij beweren dat deze kritiek binnen de partijen een volstrekt versteend karakter heeft. Tegenover "de nestwarmte van de Franse kommunistiese partij" (Piet Piryns in het genoemde nummer van Vrij Nederland) is het eurokommunisme inderdaad een beangstigend gefladder voor de ware gelovigen.

Maar gefladder is voor de ware ongelovigen geen alternatief. Hun enige alternatief ligt buiten - en tegen - de partijen, eurokommunisties of niet, in aller-

lei konkrete en direkte sociale, ekonomiese en kulturele aksies, die geen wonderen teweeg brengen maar wel van de mensen zelf zijn. Hiervan wil ook het eurokommunisme niets weten. Aan de praktijk van en de diskussie over zeggenschap en participatie die in de jaren zestig ontstond en ook thans, hoewel minder spektakulair, doorgaat, wordt zorgvuldig voorbijgegaan.
Verzelfstandiging en emancipatie (en dit is altijd *zelf* - bevrijding) van mensen en samenleving, los van staat en machtsstrukturen, is voor eurokommunisten even bedreigend als het voor stalinisten was. Eurokommunisme blijft een uitingsvorm van de burgerlijke maatschappij, zijn staat en zijn repressie, niet van socialisme en vrijheid.
Rudolf de Jong

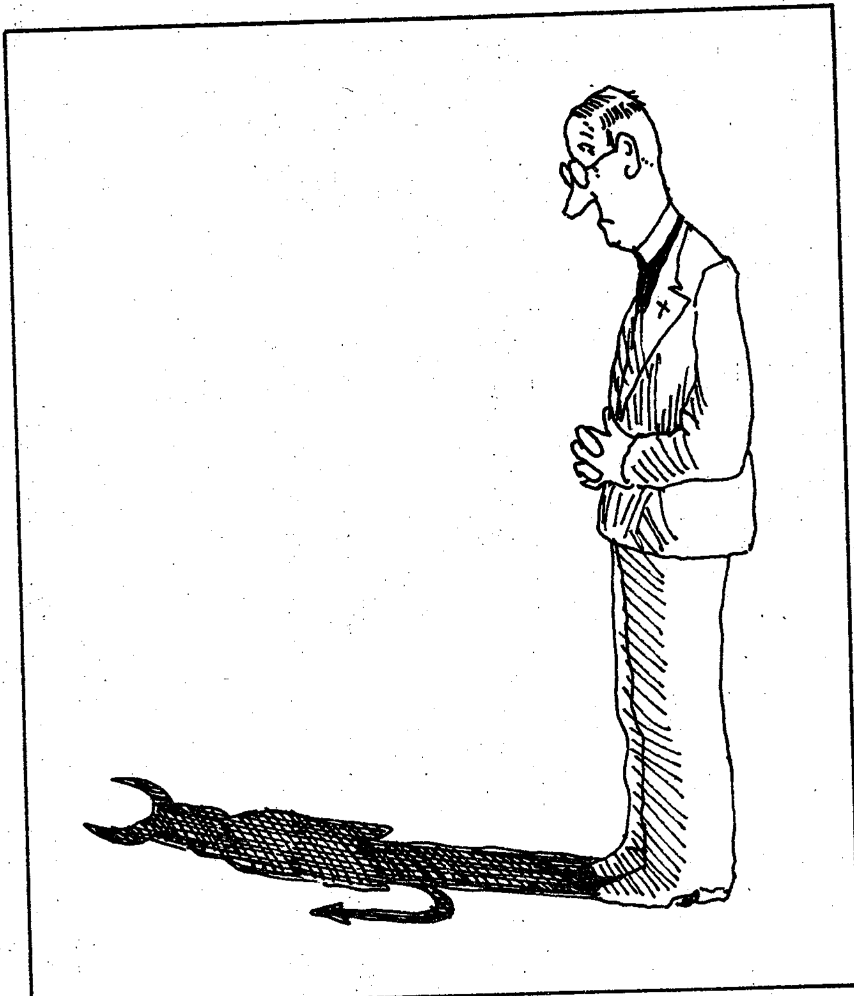
PAPISME EN MANIPULATIE

Wie gaat eigenlijk fout? Degene, die een misstap begaat òf degene, die de misstap signaleert en bestrijdt? Het gezond verstand zal het eerste antwoorden, katholieke gezagsdragers het tweede. Twee recente voorbeelden: een bisschop (Gijsen) beledigt homofielen; homofielen verdedigen zich; geestelijken trachten de homofielen de mond te snoeren, met als motief, dat de bisschop anders geen vrijheid van meningsuiting zou genieten. Tweede voorbeeld: katholieken kunnen niet meer uitleggen waarom ze een eigen katholieke organisatie hebben (KRO); degene, die dit signaleert, wordt van anti-papisme beschuldigd (door Goddijn, monnik en hoogleraar sociologie). In beide gevallen richten de katholieken hun aandacht op de afweerreaksies, die ze zelf met hun gedrag oproepen, in plaats van de oorzaak van die afweerreaksies, hun eigen gedrag, te onderzoeken en: te verbeteren.

Niet het verzet tegen de kerk verdient verklaring, maar het funksioneren van de kerk zelf. Niet het anti-papisme moet worden onderzocht of zelfs bestreden, maar integendeel het *papisme* moet aan de kaak worden gesteld. Wat is nu onder 'papisme' te verstaan? In het algemeen gezegd: een mentaliteit van machtsdenken in georganiseerde vorm. Dit komt vooral voor in de Roomskatholieke kerk, maar helaas zeker niet alleen daar. Wat de RK-kerk betreft, kunnen we drie gebieden aantreffen, waar dit machtsdenken zich manifesteert:
1) Men is graag geneigd het boven zich gestelde gezag te gehoorzamen. Symbool hiervan is de paus (papa is vader), waarvan de term papisme dan ook is afgeleid. Konkretisering van het gezag vindt plaats in de hiërarchie (een godsdienstig woord, dat 'gezag van het heilige' betekent), waardoor veel niveaus geschoven worden tussen het hoogste en het laagste gezag. 'Hiërarchies denken' houdt in het erkennen van gezag van boven en het uitoefenen van gezag

naar beneden. Bijkomend verschijnsel, maar zeker niet onwezenlijk, is, dat men graag de schijn van gehoorzaamheid ophoudt, maar waar mogelijk het opgelegde gezag ontduikt of naar eigen wens ombuigt.
Geeft de paus een encykliek uit, of leggen de bisschoppen een verklaring af over een omstreden kwestie, dan haast iedereen zich om die uitspraken zo te interpreteren, dat ze bij de eigen mening aansluiten, in plaats van ze ooit ronduit te verwerpen. Toen tien jaar geleden de Nederlandse bisschoppen een abortusverklaring uitgaven, meenden zowel voor- als tegenstanders van gelegaliseerde abortus hun standpunt erin terug te kunnen vinden. In de wandeling noemen we zoiets een 'roomse draaierij'.
2) Men wil een eigen machtsblok vormen in de samenleving. In Nederland is dit de oorzaak van de zgn. verzuiling: katholieke organisaties op elk gebied, waarvan er langzamerhand wel een aantal zijn verdwenen of met anderen gefuseerd; maar...waarvan het katholiek onderwijs nog steeds recht overeind staat: het is niet voor niets, dat tussen Van der Leeuw in 1946 en Pais in 1978 elke minister van onderwijs katholiek is geweest! Zolang er nog afzonderlijk katholiek onderwijs is, is het papisme levend, want in de allereerste plaats is dat onderwijs de voedingsbodem ervan.
3) Men wil macht over anderen uitoefenen, de eigen overtuiging aan anderen opleggen. Het duidelijkste symptoom hiervan is het opleggen van de katholieke sexuele moraal aan anderen. Of het nu om echtscheiding, abortus of homofilie gaat, elke verbetering in de wetgeving moet van de katholieke kerk worden afgedwongen. Waar katholieken politiek in de meerderheid zijn, is elke vrijheid en elke tolerantie volledig zoek. Maar het is niet alleen langs de officiële weg van wetgeving e.d., dat de katholieke moraal opgelegd wordt, minstens zo sterk gebeurt dit langs heimelijke weg: niet laten merken, dat je katholiek bent (of zelfs priester), een eind met anderen meegaan, en dan langs deze omweg beïnvloeden en manipuleren. De Delftse katholieke filosofiehoogleraar (augustijner monnik) Luypen vertelde eens vol trots, dat zijn studenten dachten, dat hij atheïst was....! Tientallen jaren is in Nederland de katholieke moraal impliciet verspreid via de zgn. algemene damesbladen...En wat verder nog te denken van de moderne missie, die zich als "ontwikkelingshulp" presenteert? Hoeveel katholiek belang zat er niet (en zit er nog) in de Novib?

Het is uit het bovenstaande duidelijk, dat met de drie punten van papisme diverse vormen van bedrog en zelfbedrog gegeven zijn - bedrog om anderen te beheersen en zelfbedrog om voor zichzelf nog enige ruimte te scheppen. Met de demokratiseringsgolf uit de jaren zestig leek het anders te worden. Door het tweede vatikaans koncilie meenden vele Nederlandse katholieken eindelijk een kans te krijgen met hun meer demokratiese en progressieve ideeën. De kerkleiding kon niet achter blijven - deze zag al voor zich dat de progressieve katholieken in groten getale de kerk zouden verlaten en meende ze te kunnen vasthouden door de kerk te demokratiseren, althans zo werd het voorgesteld. Er werd een 'pastoraal koncilie' georganiseerd, als een soort gekozen parlement van alle gelovigen. De openingszitting gaf zulke harde kritiek op de kerkleiding te zien, dat die deze zitting achteraf gewoonweg schrapte en een tijd later met 'betere vertegenwoordigers' opnieuw begon. Iedereen mocht toen meepraten, maar de bisschoppen lieten steeds duidelijker merken, dat al-

leen zij de beslissingen namen. Toen eenmaal de zittingsperiode voorbij was, is er op bevel van Rome nooit meer een nieuw pastoraal koncilie gekomen, want zelfs deze (repressieve) tolerantie was nog te veel. Als nu steeds meer op de oude voet wordt doorgegaan, blijft het reeds voorziene gevolg niet uit: massale uittocht uit de katholieke kerk. Daarmee gepaard een grote verzwakking en gezichtsverlies van het katholicisme.
Op zichzelf dus een verheugende ontwikkeling, maar minder ingrijpend dan op het eerste gezicht lijkt. Ook bij diegenen, die inhoudelijk het katholiek geloof vaarwel gezegd hebben of er hoogstens iets vaags van hebben overgehouden, is het papisme nog niet verdwenen. Het machtsdenken, dat in en door de katholieke organisatie met de paplepel werd ingegeven, is niet zomaar weg. Al gelooft men misschien niet meer de paus op gezag, dan is het geloven-op-gezag

niet voorbij; al heeft men geen inhoudelijke redenen voor katholiek onderwijs of een katholieke omroep, men houdt de organisatie in stand; al heeft men misschien wat vrijere sexuele opvattingen, men kan toch niet nalaten zijn eigen waarden op te dringen.
Men vormt zo een grote sociale groep, die nu des te ongrijpbaarder is, naarmate men er minder openlijk voor uitkomt. Men herkent elkaar aan de 'nestgeur', men kent elkaar nog van het seminarie, etc. En zolang er nog een katholieke kerk bestaat, zal het machtsdenken bij velen gestimuleerd worden.
Wie op het terrein van geloof, zede en ook filosofie zolang het gezag gevolgd heeft, zal ook snel geneigd zijn, na het verbreken van die band, ander gezag spoedig en kritiekloos te volgen. Niet voor niets beleven we een bloeitijd van allerlei dubieuze sekten en filosofiese scholen. Onder voorspiegeling van het verwerven van diepe levensinzichten worden vele bekeerlingen gemaakt, en wordt hun in vele gevallen ook nog het geld uit de zak geklopt. Als er maar ergens een houvast is! Al met al is zo de situatie er zeker niet beter op geworden, misschien zelfs slechter: er kan namelijk veel tegen de katholieke kerk aangevoerd worden, maar een hoog intellektueel peil kan er niet aan worden ontzegd!
Dit laatste ontbreekt nu ook nog bij al die moderne 'tehuizen'; daar wordt de dienst uitgemaakt door zgn. theologen of filosofen, die de meest elementaire kennis op hun gebied missen. Voorbeelden: de 'universiteit' van transcendente meditatie, met een verdwaalde doktorandus, maar vooral met steun van bedrijven, die er een methode voor produksieverbetering in zien; de filosofiese hogeschool voor mens- en maatschappijwetenschappen, een kommercieel geval, waar je bij binnenkomst al direkt f. 100,-- armer bent; de 'school voor filosofie' in Amsterdam, met in het Gooi veel aanhang, een jarenlange inwijdingskursus in het 'hogere', gelardeerd met meditatie en Indiese wijsheden.
Anderen zoeken hun heil in een dogmaties fanatisme - in Nijmegen hebben velen hun katholieke dogma voor het marxisme-leninisme verwisseld; ook het intolerante 'rationalisme' is in trek - bij een zekere Rietdijk komen we een fascisties intellektueel superioriteitsgevoel tegen, dat helaas aanstekelijk werkt.
Het enige, wat we tegen dit alles kunnen doen, is: signaleren, bestrijden en andere wegen wijzen; want het papisme is niet dood!
Wim van Dooren

STEUNFONDS DE AS

Een verheugend groot aantal abonnees heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om tegelijkertijd met de betaling van het abonnement voor 1979 een extra bijdrage te storten. (In een volgend nummer van De As zullen we een overzicht van het steunfonds publiceren.)
Ook in de toekomst vragen we uw aandacht voor het steunfonds, zeker nu de uitvoering van De As verder is verbeterd, met alle financiële konsekwenties vandien. Verder vragen wij de lezers om bekendheid te geven aan het bestaan van dit anarcho-socialisties tijdschrift. Adressen van mogelijk geïnteresseerden ontvangen we dan ook graag, evenals uw bijdrage aan het steunfonds (postgiro 2553850 tnv Pamflet, Amsterdam met vermelding "Steunfonds De As").

ANARCHISMEDISKUSSIE

Degene die anarchisme en recht op een positieve manier met elkaar in verband brengt, kan op verzet rekenen uit de kring van anarchisten. Dit is niet verwonderlijk. Voorstellingen omtrent recht zijn vooral bij niet-juristen onderontwikkeld. Men kan zich recht in de meeste gevallen niet anders voorstellen dan in de vorm van verboden. Anarchisten merken dan vervolgens nog op dat die verboden door machthebbers zijn uitgevaardigd. Verboden en machthebbers behoren tot de zelfde woordfamilie, waartoe ook een term als heerschappij behoort. An-archie, zonder-heersen, draagt verwerping van heerschappij in zich. Vanuit die gedachte wordt de strijd tegen verboden en machthebbers aangebonden. Degenen die deze opvatting huldigen, dienen te beseffen dat zij hiermee slechts één van de mogelijke funksies van recht hebben getypeerd:
1) het uitdrukken van onder/bovenschikkingsrelaties;
2) het omschrijven van een bijbehorende set van negatieve sanksies.

Om in dit probleemgebied enige verheldering te brengen is er begin dit jaar op de Erasmus Universiteit te Rotterdam een internationaal seminar gehouden over het onderwerp "Anarchisme en recht". Het seminar werd bezocht door ruim 40 deelnemers, van wie meer dan de helft bestond uit buitenlanders, waaronder Fransen, Duitsers, Spanjaarden, Engelsen en Amerikanen. Een dertigtal deelnemers produceerden vooraf op papier gestelde inleidingen. Elk van die stukken heeft in geanimeerde bijeenkomsten terstond ter diskussie gestaan. Het aantal en de verscheidenheid maken het ondoenlijk hier op de stukken afzonderlijk in te gaan. Pogingen worden ondernomen om een aantal diskussiestukken in de vorm van een bundel uitgegeven te krijgen. Een van de weinige zaken, waarin een zekere eensluidendheid bestond, was dat het positieve verband tussen recht en anarchisme niet bij voorbaat werd ontkend. Dit was op zich niet verwonderlijk, gezien het feit dat er vrijwel geen 'echte' anarchisten aan het seminar deelnamen. Met dit laatste signalement zitten we meteen op een thema een 'anarchismediskussie' waard. Want wat is een 'echte' anarchist?
De vraag wat een 'echte' anarchist is, komt mij als een misleidende voor. Ze suggereert namelijk dat er een eindig aantal onwrikbare kriteria te geven zijn op grond waarvan uitgemaakt kan worden wat een anarchist is. Zo iets is alleen al onmogelijk door het feit dat niemand in staat geacht kan worden het *eindige* aantal kriteria te bepalen. Waaraan zou zo iemand het gezag ontlenen dit te kunnen? Meer voor de hand ligt een gebied aan te geven, waarover we 'anarchisties' zullen spreken. De kriteria om zulks te doen dienen in lijn te liggen met politiek-filosofiese konsepsies van niet-dwangmatige, niet-overheersende en niet-uitbuitende aard. Dit brengt met zich mee dat *anarchisties kriticisme* immer de vinger legt op zaken met een onderdrukkend karakter, waarbij men uit is op vernietiging van individualiteit en autonomie. *Anarchisties konstruktivisme* zal als tegendeel daarvan immer de nadruk leggen op zaken met een vrijmakend karakter, waarbij men uit is op ontplooiïng van individualiteit en autonomie. Onder de werking van het federatief principe hoeft individualiteit en autonomie niet als tegengesteld te worden gezien aan samenwer-

king en organisatie. Komplementariteit (aanvulling), in plaats van fragmentariteit (verdeeldheid), mag daarbij als innerlijk organiserend principe worden gezien, gericht op samenhang in plaats van afstoting. In dit licht bezien krijgt recht een ander karakter dan dat wat anarchisten traditioneel in recht hebben bestreden.
Recht is door anarchisten steeds herkend als (ekonomies) konservatief (namelijk bescherming van de belangen van een kapitalistiese minderheid) en als verbiedend. Dát recht hebben zij bestreden. Daarbij hebben zij uit het oog verloren, dat er ook recht kan zijn dat toestaat, dat openhoudt in plaats van afsluit. Het toestaan laat zich bijvoorbeeld in twee aspekten kennen, het innovatie-aspekt en het funksionele aspekt. Ten aanzien van het innovatie-aspekt doet recht zich voor als instantie die ruim baan geeft aan nieuwe ontwikkelingen. Het funksionele aspekt kenmerkt zich door acht te slaan op het overbodig maken van die instantie, met andere woorden het slaat acht op het feit dat een middel geen doel-op-zichzelf wordt en als doel-op-zichzelf uit zal zijn op eigen bestendiging. In organisatie wordt dát bijvoorbeeld als 'burokratisme' door anarchisten bestreden. Nog anders gezegd, het gaat hier om recht dat in het teken staat van de afschaffing van oude dwang, zonder zelf opnieuw dwang te scheppen. In die zin kan anarchisme en recht als komplementair worden gezien. Dit levert een nieuwe kijk op recht op, die tijdens het seminar werd geïntroduceerd, en waarvan ik denk dat het vruchtbaar is deze verder te ontwikkelen.
Thom Holterman

BOEKEN

NIEUWE ANARCHISME LITERATUUR

Het is lang geleden dat ik informatie over nieuw ontvangen uitgaven heb kunnen verstrekken en om het niet al te lang te maken zal ik veel weg moeten laten. Sedert een paar maanden krijg ik echter van verschillende kanten hulp en hopelijk wordt de informatiestroom regelmatiger. Ontwikkelingen zijn er genoeg en van stilstand in de anarchistiese en verwante bewegingen is geen sprake. Het gaat hier weliswaar uitsluitend over de papieren beweging maar zonder wat theorie en refleksie komt de 'echte' beweging ook niet ver.
Een belangrijke ontwikkeling is het ontstaan van specifiek libertaire verkooppunten. Het is natuurlijk mooi dat libertaire en verwante uitgaven in allerlei winkels te krijgen zijn maar vaak word je toch alleen maar geduld en prakties altijd ontbreekt de kennis van zaken, de interesse en uitgesproken steun voor

libertaire uitgaven. Nu komen er echter binnenkort libertaire boekwinkels in Antwerpen en Leeuwarden en is in Nijmegen een groep begonnen met verkoopstands in afwachting van het vinden van een winkelruimte. In Amsterdam houdt tegen alle stormen in het Fort van Sjakoo aan de Jodenbreestraat nu al anderhalf jaar stand met een groeiende bekendheid. Het gaat er niet om een "machtspositie" op te bouwen voor de libertaire beweging maar het is op de duur te gek dat de libertaire beweging - breed gezien, inklusief radensocialisten, zelfstandige homobeweging, mannenbevrijding, enz. - de verspreiding van zijn opvattingen uitsluitend aan anderen overlaat.
Op uitgeversgebied zijn er ook wat nieuwe gezichten. In Utrecht heeft de uitgeverij van het Anarchisties Kollektief Utrecht (AQ) zich vanzelfstandigd onder de naam De Spreeuw (Postbus 411) en in Groningen is een affiche-uitgeverij en -verspreiding opgezet onder de naam De Zwarte Lantaren (Postbus 1074). Sirkus Ana in Maastricht (Postbus 2410) zet af en toe een stap op het uitgeverspad maar voelt er weinig voor om in de slavernij van de kommercie terecht te komen.
In West - Duitsland gaat ondanks allerlei lelijke woorden aan het adres van anarchisten de groei van libertaire uitgeverijen voort. In oktober vorig jaar presenteerde Trotzdem Verlag uit Reutlingen zijn eerste uitgave en in december was dat AHDE Verlag in Berlijn. In Engeland verbrandde rond die tijd de gehele oplage van de zojuist gedrukte Cienfuegos Press Anarchist Review nr.4 op weg naar de uitgever. Vanwege de explosieve inhoud maakte deze er een mooie reklame van. Binnenkort verschijnt een nieuwe oplage. Opmerkelijk is overigens dat in West - Duitsland roofdrukken verschijnen van uitgaven van Karin Kramer Verlag. Dat wordt wel geinterpreteerd als een aanval op het "nieuwe establishment" dat deze anarchistiese uitgeverij zou zijn gaan vormen. Mij heeft Kramer echter nooit de indruk gegeven boven Jan te zijn, maar een beetje hinderlijk gevolgd worden, kan natuurlijk nooit kwaad.
Een belangrijke reprint is de redelijk goedkope herdruk van *Die Geschichte der Anarchie,* de klassieker van Max Nettlau, de grote historikus van het anarchisme. Daarnaast zijn van belang de herdruk van Grondslagen en de opstellen van Clara Meijer - Wichmann.
De laatste tijd kan men pogingen signaleren om tot een geaktualiseerd anarchisties programma te komen. De eerste mij bekende is die van de Italiaanse Gruppi Anarchici Federati. Dit programma is duidelijk gebaseerd op analyse van de situatie in Italië, terwijl in de nieuwe Anarchist Review een ontwerp voor een anarchisties manifest staat afgedrukt, dat veel algemener is. Overigens biedt dit nummer van de AR weer veel interessants, waaronder oudere teksten die nooit zijn verouderd en de meeste lezers onbekend zullen zijn.
In dit Emma Goldman-jaar hebben ook de Anarchistiese Uitgaven enkele teksten van haar uitgebracht, helaas abominabel verzorgd. Gelukkig is de eerste druk haast op en komt er na de zomer een betere. Wie haast heeft en/of de lage prijs belangrijk vindt, kan echter misschien nog zijn slag slaan. Zelf heb ik een nieuwe druk laten maken van haar feministiese opstellen. De Spreeuw bewandelt nieuwe paden met een onleesbare maar tussen de regels door heel nieuwe gezichtspunten openende tekst van Deleuze en Guattari, beroemd door hun Anti-Oedipus. Verder is binnenkort ook hun uitgave van twee toneelstukken van Arrabal met een interessante inleiding van Dick Gevers over ervaringen op zijn school met het spelen van een van de stukken verkrijgbaar. Aandacht ook voor twee produkten van de Studiums Generale die er de laat-

ste jaren over anarchisme gehouden zijn: een herdruk van de oorspronkelijk onder de titel 'Cyklus anarchisme' gepubliceerde lezingen van Anton Constandse, Arthur Lehning en Rudolf de Jong in 1975/76 in Tilburg en de eerste uitgave van de begin 1978 in Rotterdam gehouden serie. Deze was duidelijk georganiseerd door iemand die thuis is in de anarchistiese wereld en zo tot een veel bredere en beter beheerste inleiding tot de anarchistiese ideeën en praktijk kwam dan gebruikelijk is. Deze bundel bevat lezingen van o.a. Rudolf de Jong, Hans Ramaer, Thom Holterman, Wim van Dooren, Anton Constandse en de belg Frans Boenders.
Voor de lezingen van het begin dit jaar aan de Rotterdamse universiteit georganiseerde seminar *Anarchism and Law* - met veel konkretere en met het dagelijks leven te maken hebbende beschouwingen dan je misschien bij zo'n 'dorre' titel verwacht had - wordt nog naar een uitgever gezocht.

Uit Italië en in het Italiaans kwamen de lezingen van de konferentie over de nieuwe meesters vorig voorjaar in Venetië. Het is een onderwerp dat hier schijnbaar niet zoveel belangstelling heeft, misschien omdat het despotisme, de korrupsie en de willekeur van de burokratieën het leven hier niet zo beheersen als kennelijk in bijv. Italië en de zogenaamd socialistiese landen. Het 70s Liberation Front in Hong Kong heeft hun lezing op diezelfde konferentie ook zelf gepubliceerd, tesamen met twee artikelen over hetzelfde onderwerp. Tegelijk kreeg ik ook wat grotere aantallen van hun eerder uitgegeven bundel artikelen rond de Kulturele Revolutie met bijdragen uit verschillende hoeken van uiterst links, waar zij ook bv. de anarchisten, radensocialisten en situationisten toe rekenen. Zij bevat o.a. de onlangs bij het Wereldvenster in het Nederlands gepubliceerde muurkranttekst "Concerning socialist democracy and legal system" en het meer anarchistiese "Whither China"?
Een andere zaak die door Nederlandse anarchisten danig verwaarloosd wordt zijn de ontwikkelingen elders in de wereld, wat maakt dat het bijv. mogelijk was dat China zonder veel tegenspraak als een land met interessante ontwikkelingen kon worden voorgesteld en dat er ook tegen de ophemeling van Cuba nauwelijks een gedokumenteerd weerwoord is, om maar te zwijgen over de nauwelijks weersproken voorstelling van KP-achtige organisaties in Afrika die als bevrijdingsbewegingen het Afrikaanse volk "vertegenwoordigen". Het zijn ontwikkelingen ver van ons bed maar die - áls we er al niets aan kunnen doen - wel de beeldvorming over wat er sociaal mogelijk is hier beïnvloeden.
Sam Dolgoff doet er wat aan met zijn *Cuban Revolution* en Heiner Köchlin in zijn *Akratie* (Spalenberg 34, Basel), waarin hij soms lezenswaardige informatie over Cuba publiceert. Voor wie meer boekinformatie wil is er de nieuwe uitgavenlijst die alle nieuw ontvangen uitgaven van de afgelopen 12 maanden bevat. (Bas Moreel)

Anarchisme als inspiratiebron. Lezingen Studium Generale Rotterdam, voorjaar 1978. 90p grf f. 9,--
Anton Constandse, Arthur Lehning, Rudolf de Jong - Lezingen Studium Generale Tilburg winter 1975-76. 56p ca f. 5,--
Francisco Arrabal - Picnic op het slagveld. Guernica. Twee toneelstukken. Inl. Dick Gevers. 88p ca f. 8,--
Gilles Deleuze, Félix Guattari - Rhizoom. 65p f. 8,--
Emma Goldman - De nieuwe vrouw. Feministiese opstellen. 63p f. 5,--
Emma Goldman over syndikalisme, geweld en socialisme. Inl. en noten Ruud

Uittenhout. 42p f. 2,--
Dam Dolgoff - The Cuban Revolution. A critical perspective. 200p f. 13,--
Gruppi Anarchici Federatie - An anarchist programme. 50p f. 2,50
(hetzelfde ook in het Italiaans en het Frans.)
Lee Yu See ed. - Three essays on the new mandarins. 58p f. 5,--
Mok Chiu Yu ed. - The revolution is dead, long live the revolution. Readings on the Great Proletarian Cultural Revolution from an ultra-left perspective. 291p f. 16,50
Max Nettlau - Geschichte der Anarchie. Van het begin tot ca 1890. 957p 3 dln f. 72,--
The Cienfuegos Press Anarchist Review No. 4. 186p ca f. 18,50
I nuovi padroni, Atti del convegno internazionale di studi sui nuove padroni. 510p f. 17,50

Besteladres en aanvragen uitgavenlijst: Bas Moreel, Nobelweg 108, NL-Wageningen. Tel. 08370 - 13698.

BEVRIJDING

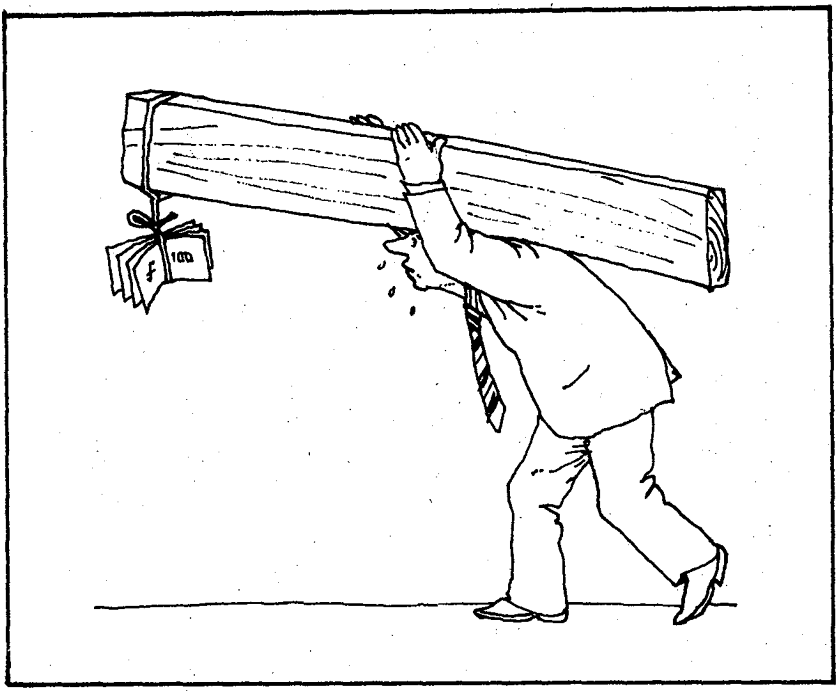
De belangstelling voor het werk van Clara Meijer-Wichmann (1885-1922) neemt toe. Zo gaf de SUN vorig jaar een reprint uit van *Vrouw en maatschappij*, een bloemlezing uit haar feministiese artikelen, oorspronkelijk uit 1936. Thans is er de bundel die Thom Holterman en Hans Ramaer hebben samengesteld uit Clara Meijer-Wichmanns verdere maatschappelijke en rechtsfilosofiese werk.
Het eerste gedeelte van de seleksie uit dat werk heet "Maatschappij en filosofie" en bevat onder meer de uiterst helder geschreven essays "Antimilitarisme en geweld", "Over de betekenis van het middel voor het doel" en "Over geweld en dwang in de revolutie", allen voor de hedendaagse politiek-geïnteresseerde lezer nog steeds verrassend modern.

In deze artikelen schetst zij zeer inzichtelijk het verband tussen doel en middel in de strijd om fundamentele verandering van onze (kapitalistiese) samenleving. (Oorlogs)geweld wordt door haar afgewezen. Geweld als strijdmiddel korrumpeert elk doel! Afwezigheid van geweld houdt echter niet een houding van totale weerloosheid in, zoals bijv. het boeddhisme die wel kent. Neen, de ware revolutionair dient zich "geestelijk weerbaar" op te stellen. Vooral het middel van de kollektieve werkstaking houdt Clara Meijer-Wichmann als uiterst effektief voor het bewerkstelligen van fundamentele veranderingen.
Het tweede gedeelte van de bloemlezing, "Recht en straf" geheten, gaf mij - die poogt krities strafrechtjurist te zijn - menigmaal een schok van herkenning. En wel van het soort dat ik in een eerder stadium van mijn leven - toen ik nog poogde dichter te zijn - voelde bij het lezen van de Mei van Gorter. Uiterste helderheid van vorm, uiterste helderheid van inhoud, zo laat zich het werk van Clara Meijer-Wichmann samenvatten.
Helderheid van vorm en inhoud is echter wel het laatste wat juristen voor ogen staat als zij de pen ter hand nemen. Iedereen die wel eens gedwongen werd een arrest van de Hoge Raad te lezen begrijpt precies wat ik bedoel. Worsten, neen, versleten endeldarmen van zinnen die een normale Nederlan-

der niet begrijpt. En dat laatste is juist waar het de hoge heren om gaat. Taalversluiering moet ons verdietsen dat wat zij "objektief" als onrecht vaststellen, vaak niets anders is dan gedragingen en opvattingen die tegen hun klassebelangen ingaan.
Pas zeer recent is eindelijk een vooraanstaand strafrechtgeleerde (prof. L.H.C. Hulsman) tot het inzicht gekomen dat het strafrecht radikaal afgeschaft dient te worden. Hij kondigde aan voortaan strafrechtwetenschap te gaan bedrijven vanuit een abolitionisties paradigma. Ruim 50 jaar geleden echter was Clara Meijer - Wichmann al tot datzelfde inzicht gekomen. Maar haar afwijzen, haar abolitionisme (tot uitdrukking komend in het Oprichtingsmanifest van het Comité van aksie tegen de bestaande opvattingen omtrent misdaad en straf) vind ik rijper dan dat van Hulsman.
Clara Meijer - Wichmanns abolitionistiese opvattingen worden immers gekoppeld aan een radikaal-demokratiese maatschappij-opvatting. Het anarchisme, die van Hulsman (nog) niet.
Maar Clara Meijer - Wichmanns opvattingen winnen in elk geval veld. En dat is gelukkig. De volgende passage uit "Welzijn en Justitie", een uitgave van de Coornhert - Liga, zou zeker haar instemming hebben gehad. (Ars Aequi - uitgave, blz. 87): "Resocialisatie (van gedetineerden) is in onze konsepsie dan niet langer het zodanig aanpassen van de gedetineerde aan de samenleving, dat hij de wet niet meer overtreedt, c.q. niet meer in aanraking komt met justitie. Resocialisatie is dan het zodanig sociaal - politiek bewust maken van gedetineerden (en tevens het aanreiken van sociale vaardigheden om dit sociaal-politiek bewustzijn ook te effektueren), dat zij mee weten te werken aan de voor onze samenleving zo broodnodige veranderingen. Deze doelstelling van resocialisatie verschilt overigens niet van de opdracht die een demokratiese samenleving aan àl haar deelnemers stelt. Veeleer dan 'kriminaliteit' is het ons inziens zo geringe politieke bewustzijn van grote delen van het publiek dat een bedreiging voor ons type samenleving vormt!" Kortom strafrecht als diefstal van de demokratie...!
De bloemlezing Bevrijding is voorzien van een tweetal uitstekende inleidingen, de een van Hans Ramaer, de ander van Thom Holterman. De laatste kritiseert, tussen de regels door, de Coornhert - Liga om het feit dat deze de stap van Burgerlijke Hervormingsbeweging-van-het-Strafrecht naar Sociaal-Revolutionaire afschaffingsbeweging van het strafrecht nog alsmaar niet durft zetten. Mijns inziens terechte kritiek. (Manuel Kneepkens)
Clara Meijer-Wichmann, Bevrijding (een keuze uit haar werk door Thom Holterman en Hans Ramaer); Pamflet, postbus 3199, Amsterdam/zj; 204p., f. 18,50

SYNDIKALISTEN EN SOCIALISTEN

Het heeft lang geduurd, maar de reprint van het tijdschrift *Grondslagen* is nu verschenen. Het blad dat het officiële orgaan van het anarcho-syndikalistiese NSV in de jaren 1932-35 was, werd geredigeerd door Arthur Lehning en was daardoor tegelijkertijd ook onofficieel spreekbuis van de IAA, de syndikalistiese internationale, waarvan Lehning tevens sekretaris was. Hoewel *Grondslagen* slechts in een oplage van enkele honderden exemplaren verscheen, had het - niet in het minst door de medewerking van bekende anarcho-syndikalis-

ten als Rocker en Schapiro - internationale betekenis.
Het doel van *Grondslagen* was om aandacht te schenken aan de theoretiese en historiese grondslagen van het anarcho-syndikalisme en tegelijkertijd het volgen van de aktuele politiek. Wat dat laatste betreft bevatte het blad dan ook analyses van de opmars van het fascisme in Duitsland en Oostenrijk die geen ogenblik door de tijd achterhaald zijn, terwijl de overzichten van de ontwikkelingen in Spanje in die jaren tot het beste behoren wat Lehning ooit geschreven heeft. In één opzicht echter valt een vergelijking met *Bevrijding*, het blad van Bart de Ligt en andere anarcho-socialisten in die zelfde periode in het nadeel van *Grondslagen* uit.
Hoewel *Grondslagen* zich tot taak had gesteld de theorie van het anarcho-syndikalisme te verdiepen, is het daaraan niet of nauwelijks toegekomen. Lehning schreef terecht dat het ging om "fascistiese diktatuur of sociale revolutie", maar formuleerde géén antwoord op de vraag wàårom de arbeidersklasse voortdurend voor de Hitlers en de Stalins kapituleerde. Hoewel het blad haarscherp de rol van sociaal-demokraten en stalinisten tekende, moeten we voor een poging tot verklaring van het feit dat de zelfstandige arbeidersbeweging bijna overal ter wereld terrein verloor bij *Bevrijding* zijn. In dat blad werd tenminste geprobeerd aan de hand van wat psychologie en sociologie aan relevants te bieden hadden, te achterhalen wat begrippen als arbeidersbeweging

en arbeidersklasse nu eigenlijk betekenen en met behulp daarvan de relatie arbeidersklasse - socialisme te verduidelijken. Niettemin zijn de vier jaargangen van *Grondslagen* waard dat ze herdrukt werden, zoals ook de SUN goed werk heeft gedaan met een reprint van de eerder in Vrij Nederland verschenen artikelen van Jan Rogier over de geschiedschrijving van Lou de Jong. De kritiek van Rogier op deze kroniek van de bezettingstijd mag bekend verondersteld worden. Zijn kritiek komt erop neer dat een geschiedschrijving van Nederland in oorlogstijd die aan de vooroorlogse machtsstrukturen voorbij gaat, de bevolking zand in de ogen strooit. "Geschiedenis in opdracht van de staat", zo zou men kunnen stellen.
De reprint bevat verder zeventien eerder gepubliceerde portretten, die onder de noemer "socialisten" gepresenteerd worden. Deze biografieën zijn merendeels bijzonder lezenswaardig en informatief, zoals bijv. die van Constandse, Lehning en de vrijdenker Leo Polak. Soms echter zijn ze wat gedateerd of wordt de geportretteerde persoon onrecht gedaan, zoals in het geval van Henriëtte Roland Holst. Wat zij in de jaren '30 schreef, kan niet afgedaan worden als religieus-socialisme dat "dicht in de buurt van zowel de pauselijke encyklieken als de fascistiese theoretici was gekomen". Wat dat betreft moet Rogier maar eens de dissertatie van Jocheim lezen (zie de boekbesprekingen in De As nr. 32). (Hans Ramaer)
Arthur Lehning (red.), Grondslagen - anarcho-syndikalisties tijdschrift (jaargang 1-4/1932-1935); Anarchistiese Uitgaven, postbus 1329, Amsterdam; reprint in 2 delen, f. 37,50.
Jan Rogier, De geschiedschrijver des Rijks en andere socialisten (Politieke portretten I); SUN, Nijmegen/1978; f. 28,50.

DE BINNENLANDSE VEILIGHEIDSDIENST

De binnenlandse Veiligheidsdienst is er om "de" demokratie te beschermen tegen ondergrondse pogingen, die te ondermijnen en ten val te brengen. Of dergelijke pogingen er ook werkelijk zijn, is even onduidelijk als het doen en laten van de BVD zélf: de regering weigert opening van zaken te geven, het parlement laat zijn beperkte kontrolekansen onbenut, de pers gelooft het in het algemeen wel, en het publiek doet de BVD op z'n best af als 'padvindersgedoe'.
Ten onrechte. Met vertakkingen tot in elk gehucht in Nederland verzamelt de BVD in het geheim gegevens over een groot deel van onze bevolking: politieke opvattingen, sexuele geaardheid, sociaal gedrag - alles beoordeeld vanuit een verre van demokratiese mentaliteit, en aangewend om wie zich niet blindelings konformeert, te hinderen in zijn of haar karrière of in de uitoefening van zijn of haar demokratiese rechten. De BVD volgt daarbij methoden die - voorzover ze aan het licht komen - ronduit schokkend zijn. Chantage, bedrog, intimidatie, intriges en provokaties zijn de normale ingrediënten van de werkwijze van de BVD. Rudie van Meurs, redakteur van Vrij Nederland, is de BVD gaan 'volgen', en kreeg dan ook prompt de BVD zelf achter zich aan. Het is een van de vele verhalen die hij bijeen bracht en die een verontrustend verslag vormen van een organisatie die zich rechtvaardigt met een beroep op de 'waarden van de demokratie' waarvan ze zelf een ernstige potentiële bedreiging vormt.
Rudie van Meurs, De BVD; Van Gennep, Amsterdam/1978; prijs f. 18,50.

NEDERLAND EN DE DERDE WERELD

Het is zo langzamerhand wel bekend dat ontwikkelingshulp niet of nauwelijks aan de massa van de armsten in de Derde Wereld ten goede komt. Er wordt hierover veel geschreven. Een goede bundel, waarin de belangrijkste aspekten van deze problematiek worden behandeld, is onder redaksie van Gerrit Huizer verschenen. Dit goed gedokumenteerde en leesbare boek geeft een beknopt overzicht van een aantal kernproblemen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Dergelijke bijdragen zijn waardevol, omdat ze een overzicht geven van de huidige stand van zaken op een bepaald gebied. De aspekten die in dit boek aan de orde komen zijn: de geschiedenis van de Nederlandse invloed in de Derde Wereld, ontwikkelingssamenwerking in histories kader, de rol van de vrouw in de Derde Wereld, de monopoliepositie van de westerse massamedia, de betrekkingen van de Nederlandse kerken met de Derde Wereld en de Derde Wereldbeweging in Nederland.
Onderzoek naar de oorzaken van het falen van de ontwikkelingshulp, dat moet beginnen met het onderzoeken van de problemen van de diverse ontwikkelingslanden, is dringend noodzakelijk. In het hier besproken boek worden de verschillende deelonderwerpen door diverse Nederlandse auteurs in het kort en voorlopig aangesneden, vooral om de noodzaak van diepgaand wetenschappelijk onderzoek aan te tonen. Niet elk deelgebied wordt in gelijke mate en op even bevredigende wijze gedekt. Sommige bijdragen hebben voornamelijk een opsommend en weinig analyserend karakter. Bovendien komen er eigenlijk nauwelijks nieuwe gezichtspunten naar voren die in de huidige diskussie over ontwikkelingsproblematiek al niet bekend waren.
Een belangrijke verdienste van dit boek is dat getracht wordt de relatie Nederland-Derde Wereld niet vanuit Nederlands standpunt te beschrijven, maar juist vanuit de visie van "onderop" uit de Derde Wereld. De kritiek vanuit de Derde Wereld op de westerse benaderingen ten aanzien van de ontwikkelingsproblematiek maakt duidelijk waarom ontwikkelingshulp in zijn huidige vorm ondeugdelijk blijkt te zijn als middel tot ontwikkeling van de arme landen.
Deze verdienste is echter tegelijk ook de zwakheid van dit boek. Huizer geeft zelf al aan dat het een krachttoer is je als Nederlander aan een visie van onderop uit de Derde Wereld te wagen. Hij vraagt begrip voor het feit dat in dit boek die Derde Wereld visie mogelijk wat ongenuanceerd of provocerend overkomt, omdat weinigen in de rijke landen met de kijk van onderop bekend zijn. Er van uitgaand dat Huizer dat wel is, kan men zich afvragen of het voor een werkelijk inzicht in de visie vanuit de Derde Wereld niet nodig is dat Derde Wereldauteurs zelf aan bod komen. Daar staat tegenover dat hier tenminste een poging gedaan wordt de visie uit de Derde Wereld te laten doorklinken. Dit gebeurt nog veel te weinig.
Wat uit dit boek duidelijk wordt is dat, doordat bij ontwikkelingsprojekten veelal de plaatselijke belangentegenstellingen tussen arm en rijk genegeerd worden, het proces van polarisatie tussen arm en rijk juist versterkt wordt. Ook wordt de aandacht gevestigd op de belangenkonflikten tussen rijke en arme landen. Als bijdrage aan de diskussie over ontwikkelingsproblematiek is dit boek in zijn opzet ongetwijfeld geslaagd. Het is zeer geschikt voor een breder publiek (Matty Klatter)
Gerrit Huizer (red.), Nederland en de Derde Wereld - basisvragen over ontwikkelingssamenwerking; Sàmson, Alphen aan de Rijn/1978; f. 25,--

NATIONALISME EN KULTUUR

In de Verenigde Staten is een fraaie reprint verschenen van het sociaal-filosofies hoofdwerk van Rudolf Rocker *Nationalism and Culture*, verzorgd door Michael E. Coughlin. Deze heeft o.a. een uitgebreide bibliografie van Rocker aan het boek toegevoegd. Rocker had het manuskript, waaraan hij jaren gewerkt had, kunnen redden toen hij in 1933 uit Duitsland voor de nazi's moest vluchten.
De eerste uitgave was in het Spaans in 1935, daarna volgde de Engelse in 1937 en vele anderen, waaronder de Nederlandse in 1939.
In het Duits verscheen het werk onder de titel "Die Entscheidung des Abendlandes" in 1949. Reprints hiervan verschenen in 1976 (Vita Nova Verlag, Zürich) en 1977 (Verlag Impuls, Bremen). Heel lang was veel werk van Rocker niet in het Duits verschenen. Kramer Verlag heeft onlangs Rockers interessante en zeer lezenswaardige (ook vanwege de vele brieffragmenten) biografie, "Max Nettlau, der Mann und sein Werk", en al eerder de grote brochure uit 1937 "Die Spanische Tragödie", uitgegeven.
Rockers omvangrijke driedelige memoires zijn alleen in het Spaans gepubliceerd. Wel verscheen er in 1974 een - op knappe wijze - bekorte Duitse versie bij Suhrkamp: "Aus den Memoiren eines deutschen Anarchisten". Binnenkort zal bij Kramer een biografie van Rocker, geschreven door Peter Wienand, verschijnen. Uitgever: Michael E. Coughlin; St. Paul, Minnesota 55104.
(Rudolf de Jong)

IN MEMORIAM HEIN VAN SCHENDEL

Op de dag van de arbeid - 1 mei - overleed op nog jonge leeftijd Hein van Schendel. Sinds 1975 bepaalde hij met zijn fotomontages en tekeningen het gezicht van De As op een manier die slechts weinigen hadden kunnen verbeteren. Naast zijn "beeldagitatie" voor De As was Hein op vele plaatsen aktief. Eerst in Den Bosch waar hij ook de kunstakademie had bezocht, later in Breda werkte hij voor allerlei aksiegroepen, PSP-afdelingen en vooral voor organisaties ten behoeve van buitenlandse arbeiders. Velen deden een beroep op hem en bijna nooit tevergeefs. Medio vorig jaar werden we opgeschrikt door zijn bericht dat hij aan een dodelijke ziekte leed en nog slechts korte tijd te leven had. Het is helaas nog korter geworden dan hij en zijn vrouw verwachtten. Hoe merkwaardig dat ook mag klinken, Hein zélf was vaak heel wat minder te spreken over zijn tekeningen dan anderen. Hij was erg krities t.o.v. zijn eigen werk en stelde zich zoals hij het eens formuleerde, ten doel "een beeldtaal te ontwikkelen die van ons is en niet geannexeerd kan worden door rechts". Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij een bewonderaar was van de kritiese grafiek van Gerd Arntz uit de jaren '20 en '30. Ook het daaraan verwante werk van Franz Seiwert en andere Keulse progressieven uit die tijd die sterk anarchisties georiënteerd waren, betekende voor Hein van Schendel een bron van inspiratie. Aan het ontwikkelen van zo'n kollektieve beeldtaal als wapen tegen de bestaande maatschappij is hij niet toegekomen. Maar zijn magnifieke prenten kunnen ons niet meer afgenomen worden.
(Red. De As/HR)

BEDROG

Prijs van dit nummer f. 2,50